

624/69

69. szám

MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI

69. szám

105/1946

A
HANGÁTVETÉS
A MAGYARBAN

ÍRTA
DEME LÁSZLÓ

B U D A P E S T
KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
1 9 4 3

Ára 2 P.

S
016561²

A hangátvetés a magyarban.

Bevezetés.

Ez a dolgozat csupán egyik fejezete kíván lenni annak a remélhetőleg elkövetkező nagyobb sorozatnak, melynek „Tüzetes nyelvtörténeti módszertan“ vagy akár „Oknyomozó nyelvtörténeti kutatások“ címet adhatnánk. A sorozat minden egyes füzeté egy-egy módszertani kérdést venne tüzetes vizsgálat alá, s a lehetőleg teljes példatár összegyűjtése után abból a törvényszerűségeket igyekeznék levonni, s a jelenség okát minden egyes példa külön vallomása alapján meghatározni. Módszertani irodalmunk ebből a szempontból meglehetősen hátra van még, s ez az elmaradottság sokszor károsan mutatkozik meg az egyes tételek alkalmazásakor: elvonásról beszélünk a nélkül, hogy pontosan meghatározhatnók, mit nevezünk elvonásnak. Tisztázatlan módszertani fogásokkal dobálózunk könnyű dolog, mert csak arra kell példát felhozunk, hogy az illető jelenség valóban létezik, s a továbbiakat az olvasó hitére bízhatjuk, mert a törvényszerűségek — homályban lévén — nemcsak mellettünk nem, de ellenünk sem bizonyítanak.

Ebbe a módszertani hibába a kutató lépten-nyomon beleeshetik. Érdekes példa erre többek közt NYÍRI ANTALnak nemrég (MNy. XXXVIII, 121—2) a *sorompó* szóról írt magyarázata. A szót a középfelnémet *schrancboum*-ból származtatja egy magyar **sarampóm* alakon keresztül. A szóvégi *-m*-nek a magyarban való eltűnését azzal magyarázza, hogy a nyelvérzék a szót egyes első személyű birtokos személyranggal ellátott formának érezte, s mint ilyenből vonta el a képzelt nominativust. Bizonyítékul azt hozza fel, hogy a nyelvérzék ilyen megtévedését két más esetben, a *csárda* < szerb-horv. *čardak* és a *medve* < szl. *medvěd(i)* szavaknál is kimutatták. Vagyis mindössze annyit próbál bizonyítani, hogy képzősnek vagy ragozottnak vélt alakokból való elvonás egyáltalán létezik. De azt, hogy más egyes szám első személyű birtokos személyranggal ellátottnak érzett formával is történt hasonló változás, nem is próbálja bizonygatni. — Eszébe juthatna valakinek pl., hogy a *ház* szó elfogadott finnugor származtatása nem helyes, s azt állíthatná, hogy a szó régebbi **házam* formából való elvonás. Ez, még ha kétségtelenné tennők is, mindössze annyit bizonyítana, hogy a szó eddigi származtatása

AKAD. KÖNYVTÁR

helytelen volt; azt azonban semmi esetre sem, hogy ennek mintájára minden szóvégi *-m*, mint egyes szám első személyű birtokos személyragnak érzett elem, szükségszerűen elesett. Ilyen példa eddig egy sem akadt, s ha találnánk is néhányat, sem törvényszerűnek nem nevezhetnők, sem NYÍRI származtatását nem tennők meggyőzővé. Az elvonásnál ugyanis nemcsak hangalaki, hanem valószínűségi bizonyítás is szükséges: minden egyes esetben meg kell vizsgálnunk, hogy az eredetinek tartott formát, mint az adott esetben **sarampóm*, érezhették-e az illető formanssal ellátottnak? A **csárdák* alakot érezhették többesnek, hiszen rendszerint több épülettel együtt állt, a **medvéd* formát is gondolhatták kicsinyítettnek, mert az állatnevek közt sok a becéző; a **gólyát* szó is hathatott accusativusként (vö. HORGER: MNy. XXXVI, 252). Annak azonban, hogy a **sarampóm* alakot birtokos személyragozott formának érezzék, nincsen valószínűsége, mert saját sorompója senkinek sincs. S ahogy a *kém*-ből nem lett **ke*, s (a R. *csillámik* igéből elvont) *csillám*-ból sem **csilla*, úgy valószínűtlen az is, hogy az *m*-t mint birtokos személyragot vonták volna el (sokkal valószínűbb magyarázatát l. BEKE: Nyr. LVIII, 104, HORGER: MNy. XXII, 281 és XXXVII, 14). Hasonló hibába a hangátvetéssel kapcsolatban is nagyon sokan estek. Nem a jelenség meglétét kell igazolni, de még a hangalaki analógia sem elég; minden egyes esetben rá kell mutatni a főelv eseti megnyilvánulására, jelen esetben arra: van-e valószínűsége annak, hogy az eredetibbnek vett formát formanssal ellátottnak érezzük?

A magyar hangátvetéssel összefoglalóan ketten is foglalkoztak; először SIMONYI ZSIGMOND (Nyr. VII, 339 kk.) tárgyalta a jelenséget, majd SIMONYI értekezését tulajdonképpen kibővítette, új rendszerrel, elvekkal és magyarázatokkal látta el FEST SÁNDOR (NyF. XLII. sz.). A következőkben ezért csak FESTRE hivatkozunk, akinek kiváló dolgozata nekünk is kiindulópontul szolgált.

Részletkérdéseket már sokkal többen tárgyaltak; egyes szófejtésekhez, a bennük történt átvetéseknek analógiákkal való támogatásához sokan összeszedték egy-egy típus néhány tagját. Találunk azonban nagyobb részletmunkákat is, ahol egyik-másik csoport teljes anyaga mellett a magyarázat, vagy legalábbis magyarázási kísérlet is megtalálható. E dolgozatokra a megfelelő csoportok bevezetésében utalunk.

Hangátvetésnek általában két szomszédos vagy távolabbi mássalhangzó teljes vagy részleges helycseréjét szokták nevezni. FEST (23) ide veszi a magánhangzó és mássalhangzó közt beállott helycserét is; HORGER ANTAL (MNy. XXIV, 120) azonban ezt a lehetőséget elejti, illetőleg nem nevezi hangátvetésnek. Ismét másutt (HORGER: NyK. XXXIX, 416) még szűkebb határokat von: szerinte hangátvetés — legalábbis szomszédos

hangok közt — csak szóbelseji helyzetben jöhetett létre. A két magánhangzó átvetésének lehetőségét (pl. *pipacs* > *papics*) már FÉST (29) is elveti. Mi — később majd tisztázandó indokok alapján — hangátvetésnek nevezzük a két mássalhangzó helycseréjén kívül a magánhangzó és mássalhangzó közt beállt átvetést is.

A jelenség többi megokolási kísérlete közül kiemelhetjük a könnyebb-ejtés elméletét, vagyis azt a magyarázatot, mely a hangátvetés indító okát a fiziológiai nehézségek leküzdésére, illetőleg eltüntetésére való törekvésben keresi. FÉST még előlrható *assimilatio* és hátraható *dissimilatio* eredményének tartja: *kanál* > **kanán* > *kalán* (14—5), s bár a magyarázatot maga sem tartja megnyugtatónak, erősen tiltakozik a kényelemszeretet és jóhangzás-keresés elmélete ellen, mert „bár kétségtelen, hogy legtöbb *assimilatio* és *dissimilatio* bizonyos tekintetben megkönnyíti az artikulációt, — az eredményt nem lehet oknak venni“ (5). Az érvelés különösebb cáfolatra nem szorul: azt elképzelni, hogy valami más ok miatt bekövetkezett jelenség véletlenül az artikulációt is mindig megkönnyebíti, meglehetősen nehéz.

A könnyebb-ejtés elmélete ellen tehát komoly ellenvetést nem hoztak fel s nem is igen lehet. Bizonyítékot azonban annál többet találtak — mellette. SIMONYI (A magyar nyelv² 253) a *hny* > *nyh* átvetés okának a nehezen ejthető hangkapcsolat feloldására való törekvést tartja (ismétli LAZICZIUS: MNy. XXVI, 274). A jövevényszavakban történt átvetésekkel kapcsolatban PETZ GEDEON (MNy. XXIII, 149—50) beszél a nyelvstruktúrájához való alakulás törekvéséről. HORGER (NyK. XXXIX, 416—7) a *zj* > *jj* átvetésnél hivatkozik fiziológiai okokra (ismétli és WUNDT véleményét ismerteti LOSONCZI: Nyr. XLVII, 154), s artikulációs könnyebbséget keres a *kcs* > *csk* átvetésnél is (MNy. XXIV, 273). Dolgozatunk feladata a felvetett magyarázási kísérletek közül a leghelyesebbnek látszót kiválasztani, s annak az egyes esetekben való érvényesülését megvizsgálni.

A könnyebb-ejtés általános szabályait nem lehet felállítani, mert az koronként és nyelvenként változik. Ezt maga az elnevezés is érthetővé teszi: könnyebb csak az lehet, ami a nyelv alkatának jobban megfelel; más tehát a szláv nyelvekbeli könnyebbség, mint a magyar vagy más nyelvbéli. A német *Karl* személynévből a szlávban *kral* lett (SzófSz. király al.), a török *kulpak*-ból pedig *klobuk* (BERNEKER, EtWb.), mert a *tort* > *trat* változás következtében a liquidával kapcsolt mássalhangzótorlódásos szókezdet a szlávban gyakori és természetes, ennek következtében pedig könnyen ejthető lett (vö. A. LESKIEN, Gram. der altbulg. Spr. 60—3). SIMONYI (Nyr. VII, 344) szerint a finn *vanha* 'öreg' szónak van nyj. *vahna* változata is. Ez a spirantikus *h*-t (ħ) ismerő finn nyelvben természetes is,

a magyarban azonban lehetetlen, de csak azóta, mióta ez a hang hangkészletünkől kiveszett, s a nyelv még hangkapcsolatban élő csökevényét is igyekezett a lehető legjobban háttérbe szorítani (vö. 32—4). Ezért helytelen SIMONYI idézett értekezésének módszere, mely — a régi nyelvhasznító iskola késő utódaként — néhol még mindig külföldi, idegennyelvi analógiákkal akar bizonyítani magyar hangtani jelenségeket.

A feldolgozás megkezdése előtt fontos a törvény fogalmának tisztázása. A nyelv életében a különböző hatások lépten-nyomon keresztezik egymást; az etimológiai és nyelvtani sorok pl. érdekes kiegyenlítődések mutatnak (GOMBOCZ, Módszer-tan 41—2). Nem csodálható tehát az, ha az egyes szabályok alól kivételek is vannak, sőt világosan ellentmondó eseteket is találhatunk. A másik a törvény általános érvényének kérdése: kivételnélküli érvényességről nem beszélhetünk, de kivételnélküli törvényszerűségről igen (GOMBOCZ i. m. 21), vagyis: nem minden ilabialis szó szóközépi *p*-je vetődik ki szószéli (= szóeleji vagy -végi) helyzetbe, de ha a *p* ilyen szavakban megmozdul, a változás mindig ilyen irányban történik meg. Dolgozatunk két ilyen általános törvényt mutat be: 1. törekvést a nyelvben gyakori és könnyen ejthető hangkapcsolatok elérésére; 2. törekvést a nyelvben szokatlan és nehezen ejthető hangcsoportok feloldására. Az egyes csoportokban észlelhető törvényszerűségeket az illető osztály bevezetőjében találjuk meg.

Az egyes csoportokat az indító fiziológiai okok alapján határoztuk meg; ezek jogán vontunk egybe eddig erősen szétválasztott típusokat. A *terek* > *teher* átvetés pl. eddig a nem szomszédos hangok helycseréjének *r—h* > *h—r* csoportjába tartozott, a *kohnya* > *konyha* pedig a szomszédos hangok *hny* > *nyh* csoportjába, vagyis két külön osztályba. Mivel mindkét átvetés az egyrészt abszolút szóvégi, másrészt mássalhangzó előtti χ eltüntetésére történt, nálunk a két eset egyazon csoportban szerepel. Az osztályok látszólag még különnebb elemekből tevődnek össze: a fenti *h-s* átvételek pl. egy osztályba tartoznak az *-szr-* > *-rsz-* helycserék csoportjával. Az egyes osztályok címének megválasztásában és bevezetésében igyekeztünk ezt is megnyugtatóan megokolni.

Két módszertani elv vár tisztázásra még. A *k* a *t*-vel velaris szavakban együtt szerepelve általában szóbeljei helyzetbe törekszik; akkor azonban, ha közvetlenül mellette egy másik mássalhangzó is van, éppen ellenkezőleg viselkedik, pl. *toklász* > *kotlász* (10). Az ilyen szóbeljei mássalhangzótorlódásban álló, s ezért szabálytalanul viselkedő mássalhangzókat nevezzük — jobb kifejezés híján — *impur*anak. — A zöngétlen és zöngés formában egyaránt szereplő hangpárokat, pl. *k-g*, *t-d*, *s-zs* stb. az egyszerűség kedvéért a görög nyelvtanokhoz hasonlóan az illető zöngétlen változat nagybetűjével jelöltük, tehát összefoglalóan *K*, *T*, *S* stb.-hangokról beszélünk.

Dolgozatunkat — a fejezetcímekből is kitűnően — következtesen és felfogásunkhoz képest szigorú elvek szerint osztottuk fel osztályokra, azokat csoportokra, a csoportokat pedig típusokra. Minden egység elején rövid bevezetésben foglaltuk össze mondanivalónkat. Az egyes szócikkekben az EtSz. tárgyalási rendszerét követtük: az adatok és lelőhelyeik felsorolása után kettőspont és gondolatjel közt adjuk a szónak (az átvetés irányának megállapítására oly fontos) etimológiáját, utána a szóra vonatkozó irodalmat. Főképp olyan helyeket idézünk, ahol a feltett átvetéssel vagy a szó eredetével foglalkoztak; sokszor vettünk azonban figyelembe más megjegyzéseket is. Összefoglaló munkákban nem szereplő szavaknál igyekeztünk lehetőleg teljes irodalmat adni (pl. *tanórok* 28, *tohonya* 32). Az alakváltozatokban igyekeztünk teljes példatárat adni; az irodalomból csak arra hivatkozunk, ami az egyes összefoglaló munkák (EtSz., SzófSz., DOLw., SzlJövsz. stb.) kiadása után jelent meg, vagy azokból esetleg kimaradt. Az EtSz.-ban meglévő összes alakváltozatokat csak onnan idézzük, tehát: *csörcsöny* EtSz., és nem: *csörcsöny* MTsz., EtSz. Az átvetés meghatározása szempontjából fontos két főváltozatot előre vettük és ritkített dőlt szedéssel emeltük ki. A dolgozat használatának megkönnyítésére szó- és tárgymutatót mellékelünk, melyben minden lényegesebb változatnál lapszámmal utalunk a tárgyalás helyére.

Anyagunkat — noha célunk nem az anyaggyűjtés volt — igyekeztünk minél bővebbé tenni. Festr „teljes összeállítás“-nak nevezett 150—200 példájával szemben mintegy háromszorannyit sorolunk itt fel. Gyűjtésünk természetesen így sem teljes: szótárak és szómutatók tömeges olvasásakor sok példán átesúszhatik a szem. A szótárakban minden adatot átnéztünk, a folyóiratoknak csak szó- és tárgymutatóit, a nyelvjárási monografiákban a „hangátvetés“ című fejezeteket.

Rövidítéseink általában azonosak a SzófSz.-ban, illetőleg az EtSz. borítékjain megadottakkal. Eltérőek vagy ezekben nem szereplők: CsóSz. = WICHMANN, Wörterbuch der Csángó-dialektes. — GYEPES = GYEPES J., A gyulai nyelvjárás. Szeged, 1938. — HALLER = HALLER J., A légrádi tájnyelv. Eszék, 1916. — INCZEFI = INCZEFI GÉZA, Abafája és vidéke nyelvjárása: Nyelvészeti Tanulmányok a szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Nyelvészeti Intézetéből. X. — NAGY = NAGY JÓZSEF, A csökölyi nyelvjárás. Bp., 1910. — NNyv. = Nép és Nyelv. Folyóirat 1941—. Kolozsvár. — RADVÁNYI = RADVÁNYI K., Az ipolyszalkai nyelvjárás. Bp., 1910. — SzófSz. = BÁRCZI GÉZA, Magyar Szófejtő Szótár. — Szhsz. = a SzófSz.-ban Szamoshsz. — TAKÁTS = TAKÁTS L., Az ajá falvai nyelvjárás: Csanádmegyei Könyvtár VII. Makó, 1926. — TOMANÓCZY = TOMANÓCZY J., Hirics hangtana: Spec. Dissert. Quinquecel. 175. sz. — TÖRÖS = TÖRÖS B., A beregszászi nyelvjárás. Bp., 1910.

I. Zárhangok.

A hangátvetések első osztályát a zárhangokkal történt esetek alkotják. Két csoportra oszthatók az átvetés oka szerint: 1. labialis-illabialis illeszkedésűek, 2. palato-velaris illeszkedésűek csoportjára.

1. Labialis-illabialis illeszkedésűek.

Az első csoport tagjaira az jellemző, hogy az átvetést a környező magánhangzók labialis vagy illabialis volta irányítja, ez határozza meg az átvetés természetét is. Azok az esetek tartoznak ide, melyekben a bilabialis vagy labiodentalis mássalhangzó cserél helyet bármely másikkal, mégpedig úgy, hogy valamelyik hang az átvetés folytán szóbelseji helyzetéből szószélibe (szó elejére vagy végére) kerül.

Az eddigi kutatóknak itt törvényszerűséget találniuk nem sikerült, mert az íráskép alapján indulva el minden esetnek az ellenkezőjére is találtak példát. A *kebel* > *keleb* átvetéssel szemben találtak *lapály* > *paláj*-féléket is, tehát volt $P-l > l-P$ átvetés, de $l-P > P-l$ is. A két eset így ellenkező típusba sorolódott, pedig együvé tartoznak: szóbelseji P a szószéli (s itt mindegy, hogy szóeleji vagy szóvégi) liquidának ad helyet, maga pedig szószélre kerül. Zavaró volt az is, hogy az előbb megállapított szabállyal épp ellenkezőleg, a szabályos **kabacs* (vö. *kavacs*) > *bakacs* (EtSz.) átvetéssel szemben van *pökhendi* > *köphengyi* változás is. Hogyan magyarázhatjuk a szókezdő $k-P > P-k$ helycserével szemben álló $P-k > k-P$ típusú esetet? A megoldást a fonetikai helyzet vizsgálata adja: az a gyengén labializált, majdnem illabialis hang, az $ö$ erősen labialis (vö. GOMBOCZ: ÖM. II, 29, 30, 32), a bilabialis zárhang tehát $a-k$ közt nehezebben, $ö-k$ közt könnyebben ejtendő ki.

Kivétel itt a p impura (vö. 4), vagyis az az eset, mikor a p előtt nasalis van, mint ebben *csömbölyget* > *böncsölget* (EtSz.). Itt a magánhangzó erősen labialis volta ellenére a p szókezdő helyzetbe vetődik ki. A szabálytalanság törvényszerű. Oka nem világos, de WICHMANN (MNY. IV, 303) már más vonatkozásban is rámutatott néhány nasalissal kapcsolatos szabályos rendellenességre (vö. még DEME: MNY. XXXVIII, 115). Az impura szabálytalanul vetődik át máshol is (vö. pl. 10).

A csoport két típusra oszlik: labialis és illabialis magánhangzójú szavakban történt esetekre; s mindkettő két alfajra, a szerint, hogy szó elején, vagy végén szerepel-e a kritikus hang.

A) Labialis magánhangzójú szavakban.

a) Szóvégről került a P szóközépre:

**püsköp*¹ (vö. az etimonokat) > *püspök* (vö. *pispek*, *püspök*, *püspök* NySz., *pispek*, *pispek* MTsz.): szl. *biskup* vagy ófn. *piscep* (SzófSz.). — Vö. MELICH: MNy. XXIX, 271.

**recep* (vö. *recept* MTsz., *recepta* NySz., *recept* SzhSz.) > *repec* (MTsz.): ném. *rezept* (MNy. XXXI, 211). A *recept* 'vény' és *recepisz* 'szállítólevél' keveredésére vö. még: *rece* 1. 'recepisz'; 2. 'recept' | *recefice* 1. 'recepisz'; 2. 'recept' MTsz. és *recept* uo. — Vö. FEST 14.

β) Szókezdetről ment a *P* szóközépre:

pótol > *tópol* (vö. *tópul*, *tuópá* MTsz.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

bodon ~ *bödön* (vö. *bodon(y)*, *bödön(y)*, *bödönyke* EtSz.) > *dobon* ~ *döbön* (vö. *döböny*, *deben*, *dobonka* EtSz.): szl. **bdón*, vö. szlov. *bedenj* (EtSz., SzófSz.). — Vö. FEST 9.

buga (EtSz.) > *guba* (EtSz.): a fgr. er. *bog* származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

pök (vö. *pöket* MTsz.) > *köp* (vö. *töp(dös)* uo.): hangutánzó, eredetibb a *pök* alak (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

**pökhengyi* (vö. *pökhendi*, *pikkhangyi* MTsz.) > *köphengyi* (MTsz.): hangfestő er., vagy a *köp* ige származéka (SzófSz.).

bög (vö. *bog* EtSz., *bök* FEST 9) > *göb* (vö. *gob*): a fgr. er. *bog* változata (SzófSz.).

pucér (vö. *pucor* MTsz.) > *cupér* (vö. *csupér* uo.): er. isml. (SzófSz.).

bögge (vö. *bögöre*, *bëgre*, *börge* EtSz.) > *göbre* (vö. *göbre* NySz. *göbre* al., *gëbre* EtSz.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

γ) Bizonytalan példák:

baggadoz (vö. *baggad* EtSz.) ~ *gabbadoz* (EtSz.): hangfestő er., vö. *bakog* (EtSz.); szerintünk inkább a *gabbadal* függ össze a *gabbadoz*. — Vö. SIMONYI: Nyr. XLIV, 24, KOVÁCS: i. h. 221.

**pesed* (vö. *posad*, *pressed*, *peshed*, *pesved*, *peszed*, *presed*, *poshad*, *posvad* MNy. XXVIII, 307) ~ **seped* (vö. *seped* uo.): PAIS (i. h.) a *seped* szót *pressed*-ből magyarázza. Így magára álló eset volna az illabialis szavak közt. — Vö. PAIS: MNy. XXVIII, 47, CLAUSER: i. h. XXX, 47, MÉSZÖLY: i. h. XXXII, 168.

B) Illabialis magánhangzójú szavakban.

a) Szóvégre megy a *P*:

¹ Vokalizmusra nézve mindig pontos megfelelőt adunk. Ahol ez nem található meg, a meglévő adatok alapján kikövetkeztetett alakot emeljük ki

kebel (vö. *kebél*, *kóbel* NySz.) > *keleb* (NySz., MTsz., *geleb* MTsz.): fgr. er., vö. vog. *kēpel* (SzófSz.).

kerepcsik (vö. *cserepcsik*, *cselepcsik*, *cserepcsip*, *cserepcsép* EtSz.) > *kerekcsip* (EtSz.): a *cserepcsik* változata (EtSz.). — Vö. BÁTKY: MNy. XXXII, 194, Nyr. XLI, 481.

β) Szókezdetre kerül a *P* vagy *F*:

kabóca (vö. *grbóca*, *gambóca* MTsz.) > *bakóca* (vö. *bagóca* uo.): szl. *kobilica* (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

**gabancos* (vö. *gubancos* MTsz.) > *bagancos* (uo.): a 'kúszáltság'-ot jelentő *gub-* fő származéka, ennek er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

**kabacs* (vö. *karacs*) > *bakacs* (EtSz.): a *kavacs* a *kövec*s változata lehet. Az összefüggés valószínű (EtSz.).

lapály (vö. *lopáj*, *rapály* MTsz.) > *paláj* (*paláj*os uo.): fgr. er., vö. f. *lappea* 'lap' (SzófSz.).

csipke (vö. *csüpke* EtSz.) > *bicske* (és *bücske* uo.): er. isml., vö. talán szl. *šipka* (SzófSz., EtSz.). — Vö. BEKE: NyF. XVII, 12.

**csepérke* (vö. *csöpérke*, *csöpörke*, *csiperke* EtSz.) > *pecsérke* (vö. *pecsérke*, *pęcsírke*, *pecérke* uo.): er. isml. (SzófSz.). Az EtSz. példái (*csipke* > *bicske* és *kocsány* > *cso-kány*) éppen a *pecsérke* > *csiperke* fejlődés ellen bizonyítanak. — Vö. FEST 14.

**csimbalkodik* (vö. *csimbalkózik*, *csimpalkózik*, *csimbálkozik*, *csimbelkedik* stb. EtSz.) > *bincszalkodik* (uo.): valószínűleg a *csíp* ige származéka (EtSz.). — Vö. FEST 13.

cibaklik (vö. *csobaklik* EtSz.) > *bicaklik* (vö. *bicsaklik* uo.): hangfestő er., a *cibaklik* alak eredetibb (EtSz.). — Vö. FEST 13.

cibertes (vö. *cifirtes*, *cipirtés*, *csipertes*, *csipirtés* EtSz.) > *bicertes* (vö. *bicertes* EtSz.): hangfestő er. (EtSz.).

cepe (vö. *zepe* MTsz.) > *pece* (vö. *pesze* uo.): er. isml. (BÁRCZI: MNy. XXXIV, 246).

cempel (vö. *szompoly* EtSz. 2. *cempel* al., *ccmpó*, *combó* EtSz. 2. *compó* al.) > *pencel* (uo.): er. isml. (uo.).

sifonér (MTsz.) > *fisonér* (uo.): ném. *Schifonier* (GIESSWEIN: Nyr. XXX, 469).

γ) Bizonytalan példák:

labirint (MNy. XVIII, 23) > **balirint* (vö. *baralint*, *baralintós* EtSz.): tudatos alkotás a klat. *labyrinthus*-ból (EtSz.). — Vö. Nyr. IV, 146, XXXVII, 476, ALEXICS: i. h. XVII, 73.

csafar (vö. *csavar*) > *facsar*: a *csavar* tör. er.; a *facsar* lehet a *csafar*-ból, de lehet fgr. er. is (EtSz., SzófSz.).

csimbók (vö. *csombók*) > *bincsök* (vö. *bincsó*, *bingyó* stb. EtSz.): a *csimbók* a *csomó*, a *bincsök* a *bimbó* származéka (EtSz.).

kufar > *fukar* (LOVÁNYI: MNy. XXXVII, 334).

gémberedik (vö. *elgémberedik*, *dimberedik*, *gyiberedik* MTsz.) > *bingyeredik* (vö. *bingyereg* EtSz.): a *gémberedik* hangfestő, a *bingyeredik* a *bimbó* származéka (EtSz., SzófSz.).

virraszt > *rivaszt* (FEST 12): népetimológia, talán a *rí* igéből; nem a *virraszt* származéka.

gyapor > *gyarap* (MNy. XXXVII, 188): a *gyakor* analogiájára alakult (BALASSA IVÁN: i. h.).

balogács > *galbács* 'balkezes' (FEST 9): a *balogács* a *balog* származéka, a *galbács* a tót *galbač* átvétele (EtSz.).

bilinkel (EtSz.) > *libinkel* (vö. *lebenkél* uo.): egyik a *bileg*, másik a *lebeg* származéka lehet. — Vö. BEKE: Nyr. LVIII, 14, LXIII, 24.

bizsereg (vö. *büzsörög*, *bozsog*, *bizseg-bozsog* EtSz.) > *zsiborog* (vö. *zsibolyog*, *zsibog*, *zsibong* MTsz.): első a *pozsog*, második a *zsibbad* hangfestő családjába tartozhat. — Vö. FEST 14.

göbe (vö. *göbe*, *göbö*, *gübe*, *gübö*, *gübü*, *göbec*, *göbedék*, *göbölye* MTsz.) 'gödröcske, vízvájta mélyedés' > *böge* (MTsz.): *göbe* < mongol *khoba* (MUNKÁCSI: Ethn. IV, 288); az összetartozás bizonytalan (EtSz. *Béga* al.). — Vö. Nyr. XX, 425, 528, BEKE: i. h. LXIII, 24, GYÖRFFY: Ethn. XLVIII, 209—11, FEST 9.

vérnyog (vö. *vernyákcl*, *virnyákol*, *virnyákol*, *vernyog*, *virnyog*, *virnyikcl*, *virnyít*, *vernyít* MTsz.) > *nyérvog* (vö. *nyarvog*, *nyárvog*, *nyirmog*, *nyervákol*, *nyarvákcl*, *nyírvákcl* MTsz.): a *vernyog* a *bernyákol* változata (EtSz.). Két egymástól független hangutánzó lehet.

gabalyít (vö. *gabajít*, *gabalit* MTsz.) > *galyabit* (vö. *gajabit*, *galabit* uo., *galyabit* OklSz.): a 'kuszáltság'-ot jelentő *gub-*, *gab-* tőből (SzófSz.) — Vö. FEST 12.

gavallér (vö. *gaballér*, *gabalir* MTsz.) > *galyavér* (uo.): ném. *gawalier* (SzófSz.). — Vö. FEST 12. E két példa csak félig tartozik ide.

Berzenche > *Zerbenche* (MNy. XV, 105): írás-hiba (uo.).

C) Rendhagyó átvetések (*P impura*).

compóka (vö. *compók*-hal EtSz. I. *compó* al.) > *poncók* (FEST 13): er. isml. (EtSz.). — Vö. MNy. XIV, 62, HORGER: i. h. XXXI, 211, BEKE: Nyr. LXII, 47.

csömbölyget (vö. *csömbölék*, *csömbölék* EtSz.) > *böncsölget* (vö. *böncsölék*, *böncsölék* uo.): a *csomó* származéka (EtSz.). — Vö. FEST 13.

csömbö > *böncsö* (EtSz.): a *csomó* származéka (uo.). — Vö. FEST 13, HORGER: MNy. XXXI, 211, KISS LÁSZLÓ: NéNy. VIII, 190.

komp (vö. *kcmpis*, *homp* MTsz.) > *ponk* (MTsz., CzF.):

a *homorú* stb. tövének származéka (SzófSz.). — Vö. Nyr. XIX, 222, HEFTY: i. h. XL, 214, PAIS: MNy. XXXIV, 31, j.

kompotor (vö. *kampostor* MTsz.) > *ponkotor* (uo.): er. isml. — Vö. FRECSKAY, Mest.

gomb > *bong* (MTsz.): az isml. er. *gom-*, *gum-* tö származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

Az eddigiek labialis voltak ellenére a P-t szószlésre vetették.

Szabálytalanul viselkedik az illabialis *fentereg* is: *fentereg* (vö. *fentörög*, *föntörög*, *féntereg*, *fintereg*, *ventereg*, *vintörög*, *vöntörög* EtSz.) > *ténjereg* (vö. *tenjereg*, *témjereg*, *ténförög* MTsz.): a *jetreng* ige változata (SzófSz.).

D) Bizonytalan etimológiájuk miatt egyelőre be nem sorozhatók:

comb ~ *bonc* (EtSz.) és *cub* ~ *buc* (uo.): er. isml. (SzófSz.). Az átvetés iránya bizonytalan. — Vö. TOMANÓCZY 52.

tupra ~ *putra* (MNy. XXVII, 48): a *töppörödik* igével kapcsolták egybe; elfogadja SzófSz.

2. Palato-velaris illeszkedésűek.

A második csoportba tartozó átvetések is fiziológiai okokkal magyarázhatók meg; itt azonban a mássalhangzók nem labialis, hanem lingualis záralkotásúak, tehát a magánhangzónak sem az ajakműködése, hanem a nyelvállása lesz döntő. A magánhangzó és mássalhangzó nyelvállása közti okozati összefüggésre már HORGER (MNy. XXIII, 134–5) is rámutatott a hangrendi átcsapásokról írtában, mikor is a velaris > palatalis átcsapás okát palatalis mássalhangzóink túlsúlyban létében kereste. Fokozottan észlelhető ez a hangátvétésnél: ha pl. *k* és *t* helyet cserélnek, ez mindig úgy történik, hogy velaris szavakban a *k*, palatalisokban a *t* kerüljön a szó belsőjébe. Kivételt csak az impurák alkotnak (vö. 4).

A) *k* és *t* helycseréje.

α) Velaris magánhangzójú szavakban.

Ilyen esetekben történt átvetésre nem sok példa van. Egy szabályos és egy rendhagyó impura tartozik csak ide:

kotorász > *tokorász* (MTsz.): er. isml. — Vö. FEST 10.

toklász (vö. *tohlác*, *tahlác* MTsz.) > *kotlász* (uo.): szl. er., vö. szlov. *stoklas* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

β) Palatalis magánhangzójú szavakban.

Szóeleji kivetésre csak szabálytalan impura-példák vannak.

Szóbelseji szabályos esetek:

hegedű (vö. *hegede* MTsz.) > *hedegű* (vö. *hedege* uo.): a *hej!* indulatszó -*get* képzős gyakorító származékából (**hej-*

gető) magyarázza VISKI: Kodály-Emlék 43—54. — Vö. SzófSz., FEST 9.

**negéndes* (vö. *negédes*, *negélyes*, *negindös* MTsz.) > *nedéngös* (vö. *nedinges* uo.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 9.

főköttő > *főtökő* (MTsz.): a *fő* és *kötő* szavak összetétele (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

fekete > *feteke* (EtSz.): a SzófSz. szerint fgr. er., és a *feteke* alak eredetibb. Sem az adatok, sem az analógiák nem támogatják a feltevést. — Vö. FEST 10.

Impurák szabálytalan átvetése történik ezekben:

kürt (vö. *kürtöl*, *kürtő*) > *türk* (vö. *türköl*, *tülköl*, *tülök*, *türkő* MTsz.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 10, NéNy. IV, 184.

esztöke (vö. *esztöke*, *öszöke*, *öszököl*, *esztéklés* NySz., *eszteke*, *esztöke* OklSz., *esztike*, *isztike*, *öszökü*, *üstök*, *öszök* MTsz.) > *észke* (MTsz.): szl. *styka* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

B) *k* és *cs* helycseréje.

A *cs* affrikáta itt a *t*-hez hasonlóan palatalis zárhangként viselkedik, vagyis palatalis szavakban szóközépre kerül, velarisokban szószélre. Az egyetlen *c*-s példa — impura lévén — kivétel.

α) Velaris magánhangzójú szavakban:

otrocsok > *otrokocs* (MNy. XXXI, 211): szl. *otročik*.

kocsány (vö. *kocsán*, *kocon(y)* MTsz.) > *csokány* (vö. *csokán(y)* uo.): tör. *qöčan* vagy szl. *kočan* átvétele (SzófSz.). — Vö. FEST 13.

korcsolya (vö. *korcsola* NyF. XXXVIII, 16, *korcsiázik* MTsz.) > *csorkolya* (vö. *csorklyázní*, *csorkcjázní*, *csorkiázní* MTsz., *csorkola* NyF. i. h.): szl. *krčl(j)a* (SzófSz.). — Vö. NyK. XLVI, 306.

β) Palatalis magánhangzójú szavakban:

csékély (vö. *csökélj*, *csékily* EtSz.) > *kecsély* (vö. *kecsélj*, *kecsily*, *kecsi* uo.): a *sekély* alakváltozata (SzófSz.).

csékörtes (EtSz.) > **gecsörtes* (vö. *göcsörtös*, *göcsört*, *gözsörtös* MTsz.): az EtSz. „talán”-nal azonosítja a *göcsörtös*-sel.

meqbicsakol > *meqbikacsol* (vö. *meqbikacsolja* magát EtSz.): er. isml., talán hangfestő (uo.). — Vö. FEST 13.

γ) Bizonytalan példák:

csög ~ *göcs*: valószínűleg két önálló szó (EtSz.).

csokoládé > *kocsoládé* (FEST 13): a ném. ol. vagy lat. *tschokolade*-szerű szavak valamelyikének átvétele (SzófSz.). Egyetlen kétes adat van Festnél.

csikó (vö. *csikaj*, *csikóca*, *csikuca*, *csitkó* EtSz.) ~ *kocsó* (Nyr. V, 17): két külön szó, mégpedig lehet az egyik a *csitt*, *csik*, *csid* állathívogató származéka (EtSz.), a másik a *koccs ki!* állatúzóje (PASZLAUSZKY: Nyr. IV, 522).

δ) *c*-s példák:

kölönc (vö. *klönc*) > *cölönc* (vö. *cölömp*): a német *klotz* átvétele (SzófSz.); a két szó összefüggése nem biztos (EtSz. *cölönc* al.). — Vö. Nyr. XXVII, 497, BEKE: i. h. LVIII, 104.

köpcös > **cöpkös* (vö. *cöpekes*, *cöpek* MTsz.): er. isml. (SzófSz.). Az összefüggés valószínű (EtSz.). — Vö. HORVÁTH E.: NyF. XXXIV, 15. (Impura lévén szabálytalan.)

C) *t* és *cs* helycseréje.

Az előbbi típusban a *cs* palatalis hangként viselkedett a velarissal szemben. Mikor azonban másik palatalis hanggal van együtt, affrikáta-természete jut előtérbe: *t*-vel szemben mindig szóközépre törekszik, talán azért, mert záralkotása és felpattanása is gyengébb, s ezért magánhangzók közt könnyebben ejthető ki.

a) Szóvégről kerül a *cs* szóközépre:

patics (MTsz.) > *pacsit* (vö. *pacsik*, *pacsitol* uo.): ? szl. *páticek* (DANK., Lex.). — Vö. FEST 14. Nem azonos a *patécs* betegségnévvel, mint ezt BEKE: Nyr. LXIV, 132 állítja.

patacs (vö. *papacs*, *papics* NySz., *patacs* MTsz.) > *pacsat* (MTsz.): a *pipacs* > *papacs* változata (SzófSz.). — Vö. FEST 14.

retéc (vö. *retesz* MTsz., *retez* NySz.) > *recet* (MTsz.): tót *retaz* (SzóiSz.). — Vö. FEST 14.

atlac (NySz.) > *aclat* (TAKÁTS 10): az arab *atlas* szóra megy vissza (SzófSz.).

β) Szóeleji *cs* kerül szóközépre:

csatakos (vö. *csatakas*, *csatagos*, *csatkos* EtSz.) > *tacsakos* (FEST 13): oszm. *çatak* (RÁSONYI: NyK. LI, 114.)

csutak > *tucsak* (EtSz.): oszm. *çotuk* (SzófSz.).

csutka (vö. *csutkó* EtSz.) > *tucska* (vö. *tucska* GYEPES 14): talán a *csutak* változata (SzófSz., vö. 43).

szédölög (vö. *szédeleg*, *szédölög* MTsz.) > **dészölög* (vö. *tészölög* uo.): az isml. er. *szédül* ige származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 14.

γ) Bizonytalan:

csöntörge ~ *töncsöreg* (EtSz.): az egyeztetést EtSz. *csöntörge* al. elveti. — Vö. FEST 13.

δ) Rendhagyók:

pëcsét (vö. *pöcsét* NySz., OklSz., *pecsít* MTsz.) > *pétécs* (NyF. XVI, 13): szl. *peçat* (SzófSz.).

tucát (vö. *tucet*, *cucac*, *csuszac* MTsz., *tucet* NySz., OklSz.) > *cutat* (MTsz.): ném. *tutzet* (SzófSz.).
Ebben a két esetben éppen a *t* került szóközépre.

3. Szomszédos zárhangok cseréje.

Erre csak néhány példánk van. Két típusra oszthatjuk fel: a *kt* és a *pk* átvetésékre.

A) *kt* > *tk* típus.

Csak két példa van rá, mindkettő alveolaris mássalhangzóval kezdődő szóban, s talán a jelenséget is ennek hasonító hatása magyarázza. Magánhangzók nyelvallásától független a jelenség. Ilyenek:

röktön (vö. *rögtön*, *röptön*, *rökkönt*, *röttön* MTsz.) > *rötkön* (uo.): a *röpül* ige származéka (SzófSz.).

daktor (vö. *doktor* EtSz.) > *datkor* (uo.): lat. *doctor* (SzófSz.). — Vö. FESZ 18.

B) *pk* > **kp* átvetés.

Erre is csak két példánk van. A jelenség okozati összefüggésben van az azonnal beálló **kp* > *km* változással. Az átvetés okát nem találjuk. Fonetikai helyzettől ez sem tehető függővé. Ilyenek:

sipka (vö. *sapka*, *sipak[g]* MTsz.) > **sikpa* (vö. *sikma* MTsz.): szl. *šapka* (SzófSz.). — Vö. FESZ 18.

bapka (vö. *babka*, *batka* EtSz.) > **bakpa* (vö. *bakma* uo.): talán a *bab* szó származéka (EtSz.). — Vö. FESZ 18.

II. Réshangok.

A réshangok átvetéseit két csoportra oszthatjuk: 1. az affrikátákban szereplő réshangok viselkedése; 2. a *j*-s átvetések.

1. Az affrikátákban szereplő réshangok.

Az affrikáta természetéről és mibenlétéről nagy viták folytak le (irodalmát l. TOMANÓCZY 21, BARÓ ELEMÉR: MNy. XXXVIII, 169 és HORGER felelete: i. h. 285), de a kérdés még mindig nem tekinthető tisztázottnak. Az affrikátát zárhang + homorgán réshang kapcsolatának ítélve a *ks*-, *ps*-félüket eleve kirekesztették. A két hang egybeolvadásának elméletét azóta már többen megtagadták, mint BARÓ is (i. h.); a tárgyalt hangcsoport azonban így sem került vissza az affrikáták közé.

Az, hogy a hangátvetésnél tanúsított magatartásukat mégis itt tárgyaljuk, nem akarja azt jelenteni, hogy a *ks*-fél-

ket affrikátáknak tartjuk. Ez a rész csak megvilágító bevezetése egy másiknak, mely az affrikáták bizonyos természetű viselkedésére keres magyarázatot.

A) Az ál-affrikáták.

Az *S* hanggal kapcsolt hangcsoportokban (*KS*, *ps*) az affrikátá mindig úgy oldódik fel, hogy a spirans a zárhang elé kerül. A jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy a *ks* hangkapcsolatban a *k* exploziója után kis szünet áll be, s az *s* csak azután kezd hangzani; *sk* kapcsolatnál azonban szünet nincs, mert az *s*-ből zavartalan az implozióba való átmenet. A *ksz* csoportban vannak rendhagyó esetek; ezeket egyrészt talán analógiával, másrészt idegenségük fokozott érzésével magyarázhatjuk.

a) *S* hanggal kapcsolt ál-affrikáták:

Siks > *Sisk* tn. (MNy. XII, 370): lat. *Sixtus*. — PAIS (i. h.) könnyebbségkeresést hoz fel okul.

Mikcs > *Micsk*: a *Michael* keresztnév tartozéka (vö. *Miksa*) (PAIS: MNy. XII, 370).

**büksengel* (vö. *bukseng*, *busseng*, *bükseng*, *büsseng*, *büssengöl* EtSz.) > *büskendel* (uo.): a *buksegg* alakváltozatának származéka (EtSz. 1. *buk* al.).

baksaméta (vö. *baxameta*, *passameta* EtSz.) > *paskaméta* (uo.): vitatott er., mégpedig vagy a ném. *passamett* átvétele (EtSz.), vagy az ol. *bassameta* szóé (RÉTHEI PRIKKEL: Nyr. XLIV, 323; az utóbbi meglétét kétli SPITZER: Nyr. XLVI, 28). A *paksaméta* a *passameta*-ból lett elhasonulással, mint *passus* > *paksus* és *fassio* > *fakszió*. — Vö. MELICH: MNy. XII, 216.

gugzsol (vö. *gugg*, *legugg*, *kuksol* MTsz.) > *guzsgul* (uo.): a *gugg* ige *-s* + *-l* képzős származéka (CsÜRY: MNy. XXXIII, 170).

Taksony > *Taskony* hn. (MNy. XXII, 74): tör. *Tokšyn* szn. — Lehet külön eredetű is (vö. RÁSONYI NAGY: MNy. XXIII, 274).

lipsa (vö. *lipsi* MTsz.) > **lispa* (vö. *lispás* MTsz.): a *lippen*, *lipped* stb. igékkal függ össze (BEKE: Nyr. LVIII, 53). — Vö. FEST 19, SIMONYI: Nyr. LIII, 124.

lebzsel (vö. *lepsül* MTsz., *lebsel* NySz.) > *lezsbel* (vö. *lesbel* MTsz.): talán a *lebben* igével függ össze (SzófSz.). — Vö. TAKÁTS 16.

opsit (vö. *obsit*, *opsét*, *obsitos* MTsz.) > *ospit* (NyF. XXXIII, 11, *ospitos* uo. XVII, 12): ném. *abschied* (SzófSz.).

tepsed (MTsz.) > *tesped* (uo.): összefügg a *tepség*, *tepes*, *topog* igékkal (SzófSz.). — Vö. FEST 18.

repsed (MTsz.) > *resped* (vö. *resved* uo.): er. isml. — Vö. FEST 18.

Szabálytalan SK > KS átvetést mutat:

vizsga (vö. *bizsgál* MTsz., *visgál* NySz.) > *vigzsa* (MTsz.): a *vizs-* tö *-gál* gyakorító származéka (SzófSz.). — Vö. NAGY SÁNDOR: NyF. X, 20.

Aligha tartozik ide:

karimzsál (vö. *kalimzsál*, *karomzsál*, *karimzso[u]* MTsz.) > *karizsmál* (uo.): a *karom* főnév vagy a *karmol* ige *-sál* képzős gyakorítója (SIMONYI: NyK. XVI, 247).

β) Sz hanggal kapcsolt ál-affrikáták:

**subiksz* (vö. *suviksz*, *subikszol* MTsz.) > **subiszk* (vö. *subick*, *subickol*, *subic* uo., *suwick* Nyr. XV, 67): újfn. *Schuhwicks* (DOLw.).

**taraksz* (vö. az etimont) > *tarasz* (vö. *tarack* NySz., *tarac*, *tarasz*, *tarack* OklSz.): újfn. *tarrax* (SzófSz.). — Vö. FEST 18.

menyegző (vö. *menyekző* NySz., *menyegző[é]* OklSz., *menyekező* MTsz.) > *menyezgő* (MTsz.): a R. *menyekezik* ige származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 19.

lélegzet (vö. *léleket*) > *lélészget* (Nyr. V, 17): a *lélek* származéka (SzófSz.).

viksz (vö. *vikszol* MTsz.) > **viszk* (vö. *viszhol*, *viszok*, *viszkos* uo.): ném. *Wichs*. — A MTsz.-beli 'hegedűs' jelentés egy előbbi 'gyantás' jelentésből fejlődhetett (vö. SIMONYI: Nyr. LIII, 125).

Valószínűleg az előbbieket váltakozásának analógiájára keletkeztek:

viaszk (vö. *viasz*, *viack*, *viassz*, *viasszk* MTsz., *viusz* NySz., *viac*, *viosz* OklSz.) > *viaksz* (vö. *viaksz*, *viagz* MTsz.): szl. *vojsk* (SzófSz.). — Vö. HORGER: MNY. XXXVII, 267.

barasz (vö. *barack* EtSz.) > *baraksz* (uo.): szerb *brasky* (SzófSz.). — Vö. FEST 18.

Idegenségük miatt ferdítettettek el:

részkiroz (vö. *reszkéroz* MTsz.) > *rëksziroz* (uo.): jelentése 'szekíroz'; népetimológia a ném. *riskieren* igéből. — Vö. FEST 19.

Moszkva > *Mokszva* hn. (Szentgál, LŐRINCZE LAJOS szóbeli közlése).

Bürücki (vö. *Burucci* EtSz.) > **Bürücki* (vö. *Bereck(i)*, *Berück*, *Böröck* EtSz.): lat. *Brietius* vagy ol. *Brietio* (uo.). — Vö. HORGER: MNY. XXIV, 273.

B) A valódi affrikáták.

A zárhang + spirans kapcsolatból tehát spirans + zárhang lett. Ugyanezt mutatják a valódi affrikátákkal történt átvetések, s ez bizonyítja azt, hogy ezek valóban zárhang + homorgán réshang kapcsolatából keletkeztek. Legjobban az igazolja ezt a tételt, hogy pl. a *dz* affricata — BAKÓ (i. h.) szerint

z hang — bizonyos esetekben átvetéses, *zd* formában jelentkezik, egy hang tehát aligha lehet. A fiziológiai indító okot a *ks* kapcsolatok bevezetőjében jeleztük már.

A *zd*-vé vált *dz* rendszerint *zz*-ből való dissimilatio, illetőleg affrikálódás útján keletkezett; gondolhatnánk tehát arra is, hogy a *zd* kapcsolat a *zz* geminataból közvetlenül keletkezett. Ezt a feltevést azonban semmivel sem tudnók támogatni, s így az alább tárgyalandó jelenség kétségtelen bizonyítéknak látszik az affrikáta keletkezésére vonatkozó két hang egybeolvadását feltételező elmélet mellett.

Ide tartoznak:

adzig (vö. *alszik*, *adszeg*, *alzeg*, *adzeg* EtSz.) > *azdig* (uo.): az *az* névmás *-ig* képzős *azzig* származékából magyarazza EtSz. — Vö. KEMENES: MNy. XII, 85.

**bedzvár* (vö. *bebzonár* EtSz.) > *bezdvár* (uo.): ném. *bezoar* (EtSz.). — A *bebzonár* alakot GÉRESI kérdőjel'el közli; valószínűleg elírás vagy olvasási hiba *bezouar* = *bedzovár* (> *bedzvár*) helyett; hibának tartja SIMONYI: Nyr. XLIV, 31 is.

bodza (vö. *bozja*, *bozza*, *bozja* EtSz.) > *bozda* (uo., TOMANÓCZY 52): szl. *bozje* (SzófSz.).

evedz (vö. *evedz(eni)*, *evez*, *övez*, *evedző* EtSz.) > *evezd* (uo.): bizonyt. er. (SzófSz.).

**idz* (vö. *izdad*, *idzasztó*, *izzad* NySz., MTsz.) > **izd* (vö. *izdó*, *izdóság* NySz., *izró* MTsz.): az *izzad* változata, ez fr. er. (SzófSz.).

madzag (vö. *mazag*, *mazzag*, *maccag* MTsz., *mazzag* NySz.) > *mazdag* (MTsz.): valószínűleg a cseh *motúzek* átvétele (SzófSz.). — Vö. FEST 19.

**medző* (vö. *mezzűő*, *mezzü* MTsz., *mezzw*, *mezző* NySz.) > *mezdüő* (MNy. XXXVIII, 215 *csépel* és 216 *határ* al.): a fr. er. *mez-* ige származéka (SzófSz.).

övedz (vö. *övedzet* MTsz., *övedzeni*, *övedezni*, *eovezzeni* NySz.) > *övezd* (vö. *övezdue* NySz., *övezd* MNy. XII, 85): az *öv* főnév denominális igei származéka.

licel (vö. *litszel*, vö. *ellicel*, *ricel* 'elinal' MTsz.) > *lisztel* (vö. *e-lisztöl*, *lisztel* uo.): er. isml.

Látszólag tartozik csak ide:

budzogány (EtSz.) ~ *buzdogány* (vö. *bozdogán(y)*, *buzdo[u]gán(y)*, *buzdigány* EtSz.): két külön átvétel, mégpedig egyik oszm. *bozgan* > *bozogány* > *budzogány* (SzófSz.), másik oszm. *bozdoyan* (EtSz. *buzogány* al.).

Talán idevonhatók:

butyor (vö. *bútor*, *butyor*, *buttyor* EtSz. *bútor* al.) > *bujtor* (uo.): a *bútor* változata, ennek er. bizonyt. (SzófSz.).

**folyócska* (vö. *folyóka* növénynév EtSz.) > *fojlócska* (TOMANÓCZY 52): a *folyó* szó *-ka* képzős kicsinyítőjéből lehe-
tett képzőcserével. — Vö. EtSz., SzófSz.

2. A *j* a hangátvetésben.A) Alveolaris spirans + *j*.

A *j* csoportba tartozik a hangátvetések egyetlen kivétellel nélkül törvényszerű esete: az alveolaris spirans + *j* kapcsolat megfordítása. A jelenség az erdélyi népnyelvben található meg (HORGER, MNyj. 107—8), ahol minden *Sz* hangra végződő ige-töből képzett *j*-s felszólítómód *j*-je a tövégi mássalhangzó elé kerül. A régiségben megvannak az *szj*s alakok, a nyelvjárásból a *jsz* es formák kerülnek elő. A köznyelvben ugyanez más irányban fejlődött, s *szs* geminata alakban jelentkezik. A jelenség okát HORGER (NyK. XXXIX, 416—7) mutatja ki. Szerinte: „A hangátvetés a *húzjak* féle igealakokban indult meg szóbelseji *zj* ta'álkozásokor. Azért ilyenkor, mert a *z* is. meg a *j* is egyaránt zöngés spiransok, articulatiós mozdulataik tehát közel rokonok s így kettejük helycseréje nem változtatta meg nagyon az általános szóképet, ami tudvalevőleg a hangátvetésre való hajlamnak nagy elősegítője.”

A régiségben található *zj* típusú formák: *iszjuk, keresjük, őrizük, megnézzük, hiszjék* (NyH.⁷ 127); *iszjátok, rázjátok* (uo.); *iszja, hozja, ásja, iszják, ruházják* (i. h. 128); *keresjök, veszjék, ostorozj, hozjam, ileszje, válaszj* (NyH.⁴ 103).

Átvett: *jsz* típusú alakok: *kéjsék, vejszen, hújza, szakajsza, válajszon* (NyH.⁴ 103); *hújza, szerejzük, kerejsem, clvajsza, ájsa, tapójsák, erejszem, berekejszük, ébrejszék, jejsz 'ijessz!', megtapajsza. válójszuk, meglagajsza, szalajszam, fejsze 'fesse', kejszek 'kez(d)jek'* (HORGER, MNyj. 107—8).

Nemcsak ezekben a fe'szólító alakokban történt meg az átvetés, hanem néhány *zj*-szerű hangcsoportot tartalmazó szótestben is:

aszjú (vö. *asszjú, aszjó, aszú, asszú, oszté, osztí, osztjú, osszjú* EtSz.) > *ajszú* (vö. *ajszani* uo.): ugor er., vö. pl. *osztj. sas* (SzófSz.).

bozja > *bojza* (EtSz.): szl. *bъzъje* (SzófSz.).

hoszjú (vö. *hosszi, hésszú* MTsz., *hoziu, hozyw* NySz.) > *hojszú* (vö. *hojszu, hójszu* MTsz.): vö. vog. *χosá* (NyH.⁷ 155, SzófSz.).

hozjá (vö. *hoziam, hoziad, hozyam, hozyaya, hozyaa* NySz.) > *hozjá* (vö. *hajzám. hejza, héjza, hojza* MTsz.): vö. *osztj. χozá* (NyH.⁷ 136, SzófSz.).

viszja > *vijsza* (MTsz.): töve azonos a *viszont*-éval, ez meg fgr. er. (SzófSz.).

Ezek analógiájára keletkezhetett:

ajszon (MTsz.) > *aszjon* (EtSz.): az *asszony* változata; az *oszté* *axsin* és a R. *achsin* valószínűvé teszik, hogy az *ajszon* az eredetibb alak (SzófSz.).

B) *j* + labialis mássalhangzó.

A *j* + labialis mássalhangzó csoport feloldódik, mégpedig úgy, hogy a *j* egy közömbös labialisatiójú palatalis mássalhangzó elé kerül, valószínűleg azért, hogy a két hang ajak- és nyelvműködése rokon lévén, az ejtés könnyebb legyen. Így alakulnak:

csajvadék (vö. *csajvadík*, *csejvedék* EtSz.) > *csavajdék* (vö. *csavajdek*, *csevejde* < **csejejdk* uo.): talán hangfestő (EtSz.).

csajbókos (vö. *csajbókás* EtSz. *csajba* al.) > *csabajkos* (EtSz.): hangfestő er. (EtSz. *csabajkos* al. utal a *csajba* címszóra).

Aligha tartozik ide:

abajnac (vö. *abajdoc*, *abajdóc*, *abajnoc*, *abajmóc* EtSz.) > *abanajc* (uo.): szl. *obojnec* (EtSz. *abajdoc* al.).

C) *j-l* > *l-j* átvetés.

A *j-l* hangviszony egyes esetekben *l-j*-vé változik. Ellentmondó eset is van. A jelenség sem nyelvallással, sem az ajakműködéssel nem hozható kapcsolatba. Magyarázatát nem találjuk. Ilyen esetek:

viola (vö. *viola*, *violla*, *violla*, *vihola* MTsz., *vivola* NySz.) > *vilója* (MTsz.): klat. *viola* (SzófSz.). — Vö. HARSING I.: Nyr. XXXI, 253.

bijal (vö. *biial*, *biyal*, *byial*, *biraly* EtSz., *bial* NySz., MTsz.) > *bilaj* (MTsz.): szl. *byvol* (SzófSz.).

majoránna (vö. *majoráng* NySz., *majoránt*, *majérána* MTsz.) > *marójánna* (vö. *marajánna* MTsz.): klat. *majorana* (SzófSz.). — Vö. NAGY SÁNDOR: NyF. X, 20.

kalajúz (vö. *kalahúz*, *kalavúz* NySz., OklSz.) > *kajalúz* (NAGY 13): oszm. *qylaruz* (SzófSz.).

D) Palatalisatio-csere.

Ide tartozik félig-meddig az úgynevezett „palatalisatio-csere” is, vagyis az az eset, mikor egy szón belül valamelyik palatalizált mássalhangzó elveszti *j*-sítettségét, s az egy másikra megy át. Három típusra osztható, mindháromban érzékelhető artikulációs könnyebbség jön létre az átvetés által.

a) Az első csoportban a palatalisatio szóvégre törekszik, hogy ott a magyar nyelvben gyakori, sőt bizonyos képzőtípussal is kapcsolatba hozható *-ány*, *-ény* végzetet hozzon létre. Ilyenek:

Terestyén (vö. *Teresztyén* OklSz.) > *Terestény* (CzF.): klat. *Tristianus* keresztnévből (SÁGI: MNy. XXX, 200).

Sebestyén (vö. *Sebastián*, *Sebastján*, *Sebestyín* OklSz.) > *Sebestény* (CzF. *keresztyén* al., MNy. XXX, 200): lat. *Sebastian(us)* (CzF. i. h.).

Pestyén (CSÁNKI V, 125) > *Pestény* (MNY. XXX, 200) és *Pestyén* (CSÁNKI I, 105) > *Pöstény* (MNY. XXX, 200): tót *Piestany* (MELICH, HonfMg. 371; helytelenül BO-ROVSZKY, HonfTört. 71).

kőrésztyén (vö. *kőresztyén*, *kőrösztýen* NySz.) > *kőrész-tény* (vö. *keresztény* NySz., *körösztény* CzF.): szl. *kr̥stojanъ* (SzófSz.). — Vö. HORGER és SÁGI: MNY. XXX, 193—200. A *keresztén* ~ *keresztény*-féle alakokra vö. i. h. 198—9.

Atyán (vö. *Ata*, *Atya*, *Agya*, *Athyan* EtSz.) > *Atány* (uo.): tör. er.; az *Atya* alak eredetibb (EtSz. *Ata* al.). — Vö. GOMBOCZ: MNY. XI, 433, MELICH: MNY. XXI, 283.

Killyén (MNY. XXX, 195) > *Kilény* (uo.): lat. *Chili-anus* (P. D.: MNY. XXIX, 110).

Villyán (vö. *Villiam*, *Wyl(l)am*, *Vilyan*, *Vylyan* CSÁNKI II, 536) > *Villány* (uo., MNY. XXX, 195): ném. *William*?

β) Második típusa az *ly* depalatalisatiójával van kapcsolatban. Ez a kiveszőben levő hang a nyelvterület legnagyobb részén azóta *j*-vé vagy *l*-lé lett (bár ez utóbbi lehet eredetibb állapot őrzése is). Az alább felsorolandó esetekben a már nehezen képezhető *ly* palatalisatiója átmegy valamely másik hangra, hogy egy nyelvünkben gyakoribb palatalizált hangot hozzon létre. Ide tartoznak:

ámolyog (vö. *ámójog*, *ámolog*, *ábolyog*, *ámóji*, *ámul* EtSz.) > *ányolog* (vö. *ányoli* uo.): az *ámul* és családján keresztül a fgr. er. *álom* szóhoz tartozik (EtSz.). — Vö. FEST 27, KALLÓS ZSIGMOND: Nyr. LXIII, 121, LXIV, 135, 136, LXV, 21.

**kogilya* (vö. az etimont) > *kágyula* (vö. *kágyala*, *kagyilló*, *kágyilló* MTsz.): ol. *cochiglia* (SzófSz.).

pandaly (vö. *pandaj*, *padma[o]j*, *padmaly* stb. MTsz.) > *pangyal* (uo.): szl. *podmol* (SzófSz.). — Vö. FEST 27.

nospolya (vö. *nászpolya*, *náspoly* NySz.) > *nyospola* (vö. *nyospola* NySz., *nyzspuha* MTsz.; az utóbbi népetimológia): szl. er., vö. szlov. *nešplja* (SzófSz.).

γ) A harmadik típusban a mássalhangzótorlódásnak is beillő *mj* és *rj* hangkapcsolatok *j* eleme megy át valamely más hangra, hogy egy hangnak számító palatalizáltat alkosson. Ezt mutatják:

Demjén > *Demény* hn. és *Domján* > *Domány* hn.: mindkettő a lat. *Damjanus* szn.-ből (EtSz.). — Vö. KARÁCSONYI: MNY. IV, 128, HORGER: XXIII, 131, 128, P. D.: XXIX, 110.

tömjén (vö. *támien*, *temjén* NySz., *temien* MTsz.) > *tömény* (vö. *timény*, *töminy* MTsz.): szl. *tomjanъ* (SzófSz.). — Vö. CSÜRY: MNY. XX, 141.

Semjén(falva) > *Simény*(falva) (MNY. IV, 125—7): a *Simeon* keresztnévből (uo.).

Terjén > *Terény* és *Tarján* > *Tarány* hn.-ek (MNy. IV, 128): *Tarján* szn., ez a tör. *Tarzan* méltóságnévből (NÉMETH: MNy. XXXV, 67). — Vö. KARÁCSONYI: MNy. II, 273, HORGER: i. h. XXX, 195, MÉSZÁROS: NÉNy. X, 71, MOÓR: i. h. XI, 89.

**tárjag* (vö. *tárjog*, *tarjag*, *tárgyag*, *tájag* MTsz.) > *táragy* (◊ *tárigy* MTsz. *tályog* al.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. M. KOSA: MNy. XXII, 345, MELICH: MNy. III, 233—7. Nem világos példák:

pattantyús (vö. *pattantyú* *pattantó* MTsz.) > *Pattyan-tús* dülönév (NyF. XXXIII, 11): a *pattant* ige származéka (SzófSz.).

egyenes > *egenyes* (vö. *egenyessz*, *egenyös*, *igenyes*, *igenyös* EtSz.): az *egyen-* névszó származéka (EtSz., SzófSz.). — Vö. GOMBOCZ. Módszertan 19. WICHMANN: MNy. IV, 302, DEME: i. h. XXXVII, 261, XXXVIII, 115.

szotolya > *szotyola* (MTsz.): er. isml., s ezért nem tettük az *ly* típusba.

**kotyleves* > **kotlyeves* (MNy. XXXVII, 156): a *kotnyeles* származtatásához önkényesen feltett eset két feltételezett adattal: teljesen valószínűtlen.

Látszólag tartoznak csak ide a *golyóbis* > *gyolóbis* | *nőstény* > *nyöstén* | *nagyrág* > *nyadrág* alakpárok, mert mindegyiknél van *gyolyóbis*, *nyöstény* stb. vagy *nadrág*, *golóbis*, *nőstén* fok is, vagyis mindegyik lehet külön fejlődés eredménye is (vö. NySz. és MTsz. adatait).

III. Nasalisok.

A magyar hangállományban az orrhangú mássalhangzó — a magánhangzóközi helyzetet leszámítva — homorgán zárhang előtti helyzetben leggyakoribb, s legkönnyebben is ejtendő. Mint az eddigiekben is láttuk, a nyelv a hangátvetésben is a struktúrájának jobban megfelelő hangkapcsolatok elérésére törekszik; igyekszik tehát a nasalist, ha csak lehet, homorgán zárhang előtti helyzetbe juttatni. Két csoportot találunk itt: 1. a zárhanggal szomszédos, 2. a zárhangtól távolabb fekvő nasalis zárhang elé vetését.

1. Zárhanggal szomszédos nasalis átvetése.

Itt, mint már több helyen is, a könnyebb artikuláció elérésére való törekvés az indító ok. A *dn*, *gn*, *gyny*-szerű hangkapcsolatok tőszavakban, állandó hangcsoportként, meg lehetős ritkán szerepelnek, inkább csak ragozott vagy képzett formákban kerülnek elő nagyobb számban. Ejtésük azonban a spiransoknál (14) megjelölt fiziológiai nehézségekbe ütközik, s ezért a nyelv a kapcsolat feloldására törekszik.

Egyik lehetőség erre az assimilatio (*idnap > innep, tegnap > tennap* stb.), másik pedig az *nd, ng, nygy* megoldás, vagyis a nasalis átvetése.

A) *dn* (↪ *tn*) > *nd*.

lednek (vö. *letnok* [!], *l'dnők* NySz., *lednyk* OklSz.) > *lendek* (vö. *lendek* NySz., MTsz., *l'öndök* MTsz.): szl. *ledniko* (SIEL., MNy. XXXVII, 346). — Vö. SIMONYI: Nyr. XXIII, 185, BEKE: i. h. LXII, 80.

padnal (vö. *palmary* NySz., MTsz., *padmal*, *palmary* MTsz.) > *pandal* (vö. *pandaj*, *pandá*, *pangyal*, *pannal* MTsz.): szl. *podmol* (SzófSz.). — A *dn* feloldására való törekvés erősségét mutatja, hogy hasonulások *pannal*, és más irányban átvetett *padlan* forma is van (MTsz.).

Rednek > *Rendek* hn. (CSÁNKI II, 98, 249): szl. *rvonniko* (Ujb. IX, 50). — Vö. KNEZSA: MNy. XXXIII, 169, PAIS: i. h. XXXVII, 346.

szarádnok (vö. *zaralnok*, *zaradok*¹, *zarandek* NySz., *szarannuk* MNy. XXIV, 321) > *szarándok* (vö. *zarándok*, *szalándok* MTsz.): szl. *stranonniko* (SzófSz.). — Vö. BEKE: Nyr. LXII, 79—80, PAIS: MNy. XXXVII, 346, Melich Emlék 162 kk.

**Szelednek* > *Szelendek* (ma *Szelindek* hn. MNy. XXXVII, 346): szl. *Slynonniko* (KNEZSA: i. h. XXXIII, 169).

szelédnők (OklSz.) > *szeléndek* (vö. *szeléndék*, *szelindek* NySz., *szeléndök*, *szöléndök* MTsz., *szilindek* NySz., MTsz.): szl. *slédonniko* (SzófSz.). — Vö. SIMONYI: Nyr. XXIII, 185.

szövidnek (vö. *zövidnek*, *szivetnek*, *szevetnek*, *szeüednek* NySz., *szövétnek* KRESZN. *szö* al.) > *szövidek* (vö. *szövidek*, *zövendők* NySz., *szövendek* Nyr. XXII, 346): szl. *svetniko* (SzófSz.). — Vö. SIMONYI: Nyr. XXIII, 185, BEKE: i. h. LXII, 80.

zsarátnok (vö. *zсарátnak*[g] MTsz., *zсарátnak* NySz.) > **zсарándok* (vö. *zсарánd-tűz* MTsz.): szl. *žeratoko* (SzófSz.). — A *zсарánd* olyan elvonás lehet a **zсарándok*-ból, mint *zсарát* a **zсарátok* (vö. szl. *žeratoko*) alakból. Körülbelül így SzófSz. Vö. MARIÁNOVICS: Nyr. XL, 250, BEKE: i. h. LXII, 80.

Bednek > *Bendek* hn. (MNy. XXXIII, 169): er. isml. Van *Bennek* alak is; ez keletkezhetett hasonulás-al a *Bednek*-ből, vagy a *Bednek* elhasonulásos alak *Bennek*-ből.

¹ Ez a PeerK. 13: *zaradokoth* nyilvánvalóan íráshiba, minthogy közvetlen utána ugyanabban a mondatban *zarandokoddal* van írva a 13—4. lap határán. Ezért nem vettem fel a *zarándok* alakváltozataira vonatkozó adatok közé. — P. D.

B) *gn* > *ng*.

**bagnita* (vö. az etimont) > *bangita* (EtSz.): lengy. *bagnita* (FEST 17, BEKE: Nyr. LXI, 18, 32). — Vö. DANK., Lex., SIMONYI: Nyr. VII, 342.

C) *gyny* > *nygy*.

**kalagynya* (vö. az etimont) > *kalanygya*: szl. *kladnja* (SzófSz.). — ASBÓTH OSZKÁR (Nyr. XXVIII, 443) az írásképi alapján elindulva *dny* > *ngy* átvetésről beszél, vagyis szerinte a hangok helyet cseréltek, de a palatalisatio helyén maradt. MELICH (uo. 397) e nehézség elhárítására a szót inkább a latin *calendae*-vel hozza összefüggésbe. — A hangviszony más, mint ahogy azt ASBÓTH állítja. Az írásban *dny* jellel jelölt hangkapcsolatban az *ny* jésítettsége természetesen asszimilációval jár, vagyis a hangkapcsolatot *gyny*-nek ejtjük. A zárhang szabályosan palatalizálttá lesz (*d*), de nem affrikátává (vö. GOMBOCZ: ÖM. II, 35), vagyis az explosio utáni *j* ez esetben elmarad, mert maga az explosio is elmaradt: a *d* hang zára nem pattan fel, hanem az orrüreg megnyílásakor *ny* képződik belőle. Ezért nem kelti a *dny* első eleme a palatalizált hang benyomását: a hangkapcsolat nem *djny*, csak *dny*. Így van ez természetesen a *tny* kapcsolatokban is, amelyekből kényszerűen *tny*, de nem *tjny* lesz. Ezért hallja egyik fül *t*-nek, másik *ty*-nek (vö. KÁLMÁN: MNy. XXXVIII, 213 és IMRE: i. h. 310). Az igazság, mint látjuk, a kettő között van; népnyelvi szövegekben mégis tanácsosabb a hangcsoportot *tny*-nyel jelölni, mert a *tny* jelcsoport csak *tny*-nek ejthető, tehát egyértelmű jel. Ha *tyny*-nyel írónk, a *pont nyoma* és a *ponty nyoma* pl. még értelmi zavarokat is okozhatna, nem beszélve arról, hogy ez az írás messzebb jár a valóságtól, mint a másik. (A jelölésre vonatkozóakat LŐRINCZE LAJOS barátommal való megbeszéléseink alapján, kettőnk közös javaslatként közlöm.) — A *kladnja* *dny* hangcsoportjának tehát mindkét eleme palatalizált, ugyanígy a *kalangya* is *kalanygyá*-nak ejtendő (vö. GOMBOCZ: ÖM. II, 24), vagyis nem *dny* > *ngy*, hanem *gyny* > *nygy* csere történt, aminek oka az eddigi példák alapján világos.

D) Csak látszólag tartoznak ide:

gadnár (MTsz.) > *gantár* (vö. *gannár*, *kantár*, *gyantár*, *csántér* MTsz.): bajor v. cipszer *gantner* (DOL.w.). — A magyarban is van *gantnár* változat, tehát nem átvetés történt, hanem egyszer egyik, másszor másik *n* esett ki.

lagymatag (vö. *latymatag*, *lágymatag* MTsz.) > *lanygyatag* (vö. *lengeteg* uo., HORGER: MNy. XXXVII, 14): a *lengeteg* nem a *lagymatag* származéka (l. BAKÓ: MNy. XXXV, 40).

2. A zárhangtól messzebb eső nasalis átvetése.

A homorgán zárhang előtti helyzetbe törekvés a zárhangtól távolabb eső nasalis helyezkedésén is meglátszik, mert ha az valamilyen irányban megmozdul, mindig a könnyebben ejtendő *nd*, *ng* stb. hangkapcsolatot igyekszik létrehozni. Ilyen esetek:

**kaldanó* (vö. az etimont) > *kandalló*: ol. *callano* (SzófSz.). — Vö. FEST 11.

**danciader* (vö. *danciaderium*, *dancia*, *dancia* EtSz.) > **daciander* (vö. *diciander* uo.): lat. *genciana* (uo.).

Lénárt (vö. *Lénárd* SzLJövsz. 145) > *Léránt* hn.-ek (KRESZN.) és csn. (PAIS): lat. *Leonhardus* szl. közvetítéssel (SzLJövsz.).

lónárt (MTsz.) > *lóránt* 'uzsonna' (uo.): a szl. *olovrant* szóval veti egybe CzF., DANK., Lex., M. J.: NyK. XXXVI, 267. Teljesen valószínűtlen; az eredeti alak *lónárt*.

csalnikozik 'futkos, kószál' (EtSz.) > *csalinkázik* 1. 'csónakázik', 2. 'haszontalanul tölti az időt' (uo.): a *csalnikozik* valószínűleg a *csolnak*, *csolnuk*, *csónik*, *csónyik* szó *csolnakázik*, *csónakoz* származékának változata (EtSz. *csónak* és *csalnikoz* al.).

ánslog (vö. *anslog*, *anislag*, *áslag*, *áslóg* stb. MTsz.) > *áslang* (vö. *áslong*, *losláng*; az utóbbi népetimológia uo.): osztrák-bajor *einschlåg* (EtSz.). — Vö. FEST 27.

Bizonytalan példák:

fetrenng (vö. *ferteng*, *fötröng*, *fötrenng* stb. EtSz.) > *fentereg* (vö. *fentörög*, *féntereg*, *fintereg*, *vintörög* uo.): a *ferteng* változatának magyarázza EtSz. (vö. még PAIS: MNy. XI, 358).

vendég > *vedéng* (OklSz. 1466. „4-szer így. Zala m.“ SZAM. Jegyz.): a *venni* ige származéka (SzófSz.). — E kettőnél az *n* egyik zárhang elől a másik elé került.

bagoncs > *bangócs* (EtSz. *babócs* al.): a *bagócs*, *bagóc* változata (EtSz.). Lehet két külön eredetű nasale infixum is.

palacsinta (vö. *paliacsinta*, *pēlacsinta*, *placsinta*, *pálacsinka* MTsz.) > *palatincsa* (MNy. III, 331; vö. *paladincsa* MTsz.): ol. *placenta* (SzófSz.). Az átvetés szabálytalan.

Látszólag tartozik ide:

babonc > *bambóc* (EtSz. 2. *bambuc* al.): ném. *bombönc* (EtSz.). Nem átvetés történt, hanem egyszer egyik, másszor másik *n* esett ki (vö. *gantár* 22).

3. Két nasalis egymásközti helycseréje.

A típust mindössze két példa képviseli. Szabályosságot nem látunk, a jelenség okát nem találjuk. Ezek:

csaknem > *csakmen* (FEST 11): a *csak* és *nem* szók összetétele (EtSz., SzófSz.).

Benjamin > *Benjanim* (FEST 11): lat. *Benjamin*

(EtSz.). Valószínű, hogy mindkét esetben véletlen nyelvbottalással van dolgunk.

IV. Liquidák.

A hangátvetések legtöbb tagot számláló osztálya a liquidákkal történt változásoké, s mégis alig akad az osztályban egy-két csoport, melynek indító okát meg lehetne határozni. Legtöbbjüknel még törvényszerűségeket sem találunk.

1. Két liquida egymásközti helycseréje.

A) Liquidát tartalmazó szókezdő mássalhangzótorlódás l eleme helyet cserél a szóbelseji r -rel. Ilyenek:

klistér > *kristély* (FEST 10): ném. *klystier* (DOLw.).
— Vö. KÖRÖSI: Nyr. XV, 549, MELICH: i. h. XXIV, 300.

klastrom (vö. *ka'astrom* MTsz.) > **krastlom* (vö. *karastlom* MTsz., *carastrom* NySz., *krastom* TAKÁTS 16): lat. *claustrum* (SzófSz.).

Klári (vö. *Klára*, *Kalára* MA., OklSz.) > *Králi* (Nyr. XVIII, 334, Królyi i. h. XXVIII, 451): lat. *Clara* (SzlJövsz.).
— Vö. FEST 10.

Glória > *Gruólyia* (FEST 10): lat. *gl[or]ia*.

Floris > *Fruólyis* (Nyr. XXVIII, 451): egyh. lat. *Florianus* (EtSz.).

flastrom (vö. *falastrom*, *falistorony* EtSz.) > **frastlom* (vö. *frastom* uo.): haz. lat. **pflastrum* (uo.).

B) Szóbelseji l es torlódásban is a szóban benne levő r váltja fel az l -t. Ilyenek:

alkermes (vö. *álkermes*, *álkormös* EtSz.) > *árkelmes* (uo.): ném. *alkermes* (EtSz.). — Vö. Kovács: Nyr. XLIV, 220, HORGER: MNy. XXIII, 48, TECHERT: i. h. XXVIII, 316, KÚNOS: NyK. XXXI, 127.

felcser (vö. *feltser*, *fencser* EtSz.) > *fercsel* (vö. *fertsel*, *fencsel* uo.): ném. *feldscher(er)* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

polgár(i) iskola > *porgál iskola* (TAKÁTS 16): a ném. er. *polgár* szó származéka.

malter > *martely* (NyF. XVI, 13): osztr. ném. *malter* (SzófSz.).

kellner > *kernyel* (FEST 10): ném. *kellner* (DOLw.).

Ném. *kellnerai* > m. **kerneláj* (vö. *kereláj* TAKÁTS 16).

Sok példa van e jelenség fordítottjára is, arra, hogy a mássalhangzócsoport r eleme helyére l kerül. Ilyenek:

korcsolya (vö. *korcsila*, *kórcsia*, *kórcsija* MTsz., *korcsola*, *korcsolás* OklSz., *korcsoláz* MA.) > **kolcsora* (vö. *kulcsorgya*, *kujcsorja* MTsz.): szl. *krčula* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

Verpelét > *Velperét* hn.: ó-germ. *Velprecht* szn. (VIRÁGH RÓZSA, Magyar helységnevek eredete 91). — Vö. ERDÉLYI LÁSZLÓ: NyK. XXXIV, 414.

petroleum (vö. *petróli*, *petrol* stb. MTsz.) > *petroleum* (vö. *petlóriom*, *petoreum* uo.). — Vö. FEST 10.

**ferhélc* (vö. *ferhérc*, *farhérc* EtSz., *ferhéc* Ethn. XLIX, 237) > *felhérc* (vö. *felhőc* EtSz.): ? ném. *Vorholz* (EtSz.). — Vö. FEST 10.

C) Magánhangzóközi helyzetben levő *r*—*l* típusú szavakból általában *l*—*r* típusú lesz. Ezt látjuk a következőkben:

sörélesztő > *sölélesztő* (NyF. LVII, 18): a *sör* és *élesztő* szavak összetétele (CzF.).

**karális* (vö. *garalis*[*zs*] MTsz. *kláris* al.) > *kaláris* (vö. *koláris*, *kláris* NySz., *galóris* MTsz.): lat. *coral'us* (SzófSz.).

karabély (vö. *karabily*, *karabiny*, *karabin* NySz.) > *kalabér* (uo., FEST 10): vándorszó, vö. p. ol. *carabina* (SzófSz.).

Garibaldi > *Galibardi* (∩ *Galibárdi* szn. FEST 10).

Vannak példánk az ellenkezőjére is:

kalarábé (vö. *keleráb* MTsz.) > *karalábé* (FEST 10): ném. nyj. *kalarabi* (SzófSz.).

Silester (keresztnev Nyr. XXXVII, 467) > *Serestély* (∩ *Serester* csn. uo.): lat. *Sylvester* (HORGER: NNyv. I, 327).

D) Szókezdő *l* gyakran cserél helyet szóbelseji *r*-rel és viszont.

a) *l*—*r* > *r*—*l*:

lutri > *rutli* (VÉRTESI 11, vö. *rutlyi*, *rutlyia* MTsz.): osztr. *lotterie* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

leremberger (vö. *lörömberger*, *nörömberger*, *löremberger* OklSz. *lörömberger* al.) > *relemberger* (uo.): a *nürnberg* alakváltozata lehet (OklSz., MNy. XXX, 309).

létra (vö. *lajtorja* és alakvált. MTsz.) > *rétla* (vö. *rétya*, *réttya* uo., *rétlya* NyF. XVI, 13): ném. *leitera*[*e*] (SzófSz.). — Vö. TÓMANÓCZY 52.

β) *r*—*l* > *l*—*r*:

revolver > *levorver* (FEST 10): ném. *revolver* (SzófSz.).

Rudolf > *Ludorf* (NyF. XVI, 13): ném. *Rudolf*.

rékli (vö. *rékke*, *reklyi* MTsz.) > *lékri* (vö. *lékke*, *lékli* MTsz.): ném. *röckel* (SzófSz.).

rigli (vö. *riglyi*, *rikli*, *régöly*, *régej*, *régő* MTsz.) > *ligrí* (GYEPES 14): ném. *riegel* (MELICH: Nyr. XXIV, 393). — Vö. Nyr. XIX, 505, CSAPODI: i. h. XXII, 185, PUTNOKY: MNy. XI, 46.

**réla* (vö. *róla* és MNy. VIII, 204, XXII, 255, XXV, 255) > *léra* (vö. *léram*, *lérad* MTsz.): a *rá*, *rajta* stb. rokona (SzófSz.).

E) Szóbelseji szomszédos *lr* csoport átvetése:

Ulrik (vö. *Ulrech*, ? *Udrik* OklSz.) > *Orlik* (uo.): ném. *Ulrich*.

F) Kétes példák is itt vannak legnagyobb számmal. Első csoportjukban nem átvetés történt, hanem — eredetileg *r—r*, vagy *l—l* típusúak lévén — két külön irányban történt dissimilatio:

lérni > *rélni* (MTsz. *rérni* al.): ném. *röhr'n* (DOLw.).

porkoláb (vö. *parkcláb*, *porkaláb* OklSz., *porgclab* NySz.) > *polkoráb* (NySz.): ném. *buregráv* (SzófSz.).

pelengér (vö. *pölongér*, *perenger*, *prenger* NySz.) > *perengéj* (— *perenge* MTsz.): kfn. *prenger* (SzófSz.).

lóra > *rula* (MTsz. *rúra* al.): tót *rúra* (VALLÓ: Nyr. XXXIII, 568). — Van m. *róra*, *rúra* változat is.

fláner (vö. *flaner*, *flanér*, *jalánel*, *flanel* EtSz.) > *fránel* (uo.): ném. *flanell* (uo.).

Ál-átvetés, tulajdonképen hangbetoldás:

korlát (vö. *kollát* MTsz., NySz.) > *kollárt* (FEST 10): er. isml. (SzófSz.).

Valószínűleg két egymástól független eredetű keresztnév:

Lóránt (lat. *Lorandus* KRESZN.) és *Roland* (ném. *Roland* FEST 10, CzF.).

Nem hangátvetés, hanem többféle szláv alak átvétele:

krumpli és *kolompér* (FEST 10): a SzófSz. ném. nyj. *krumpír* átvételének tartja; CZEGLÉDY KÁROLY (MNY. XXXIX, 229—30) osztr.-baj. nyj. adatokkal veti egybe, az összes magyar változatok azonban egyikből sem vezethetők le. A magyar és a szláv alakok hangalaki és földrajzi megfeleléseiről külön dolgozatban kívánunk szólni.

2. Magánhangzóközi liquida helycseréje valamely más hanggal.

A) Zárhanggal és spiranssal a liquida ilyen helyzetben mindig úgy cserél helyet, hogy a zárhang vagy spirans a szó eleje felé törekszik. A jelenség majdnem kivétel nélküli, okát azonban nem tudjuk megállapítani. Ilyenek:

intelligēncia > **intēgilēncia* (vö. *integelencia* Nyr. XXXV, 389, *integencia*, *integlens* Nemesgulács, KERESZTÚRY DEZSŐ tanár úr szíves közlése): lat. *intelligentia* (PPBl.).

göldény (vö. *göldény*, *göldín(y)* MTsz.) > *gödölény* (MTsz.): ném. *knödel* > **klöden* (Nyr. LXVII, 135). — Vö. GOMBÓCZ: MNY. I, 258, BEKE: Nyr. LXVIII, 50.

kaloda (vö. *kaláta* MTsz., *calada*, *kalada* NySz.) > *kadola* (NySz.): szl. *klada* (SzófSz.).

pulutyka (vö. *purutyka*, *brutyka* MTsz.) > *potyulka* (uo.): er. isml. A *pulutyka* nem a *podlutka* (MTsz.) változata? *malozsa* (vö. *malosa* OkISz., NySz., *molosa* NySz., *malazsa* INCZEFI 31) > *mazsola* (FEST 13): ol. *malvagia* (SzófSz.).

parázol (vö. az etimont és *parázló* MTsz.) > *pazárol* (vö. *pazarcl*, *pázárol*, *pazdorol* stb. NySz., *pazérol* stb. MTsz.): ném. *prassen* (SZARVAS: Nyr. XX, 533); a SzófSz. megokolás nélkül elveti.

gyülevész > *gyüvelész* (vö. *gyüvelis* MTsz.): a *gyülik* ige származéka (SzófSz.).

eleven > *evelen* (Nyr. II, 21): az *él* ige származéka (SzófSz.).

kerevet (vö. *kelevet* NySz., CzF.) > *keveret* (FEST 12): oszm. *kerevet* (SzófSz.).

Bizonytalan példák:

magyal (vö. *magyí[ó]fa* MTsz., *mogyol* NySz., Ok'Sz., *muzsdal* OkISz., *muzsdaj* MTsz.) > *malogya* (MTsz.): er. isml. (SzófSz.); a *magyal* alakot szokták eredetibbnek tekinteni.

**szlivovica* (vö. az etimont) > **szvivolica* (vö. *szivalica* MTsz.): szl. *slivovica* (SIEI.). — Vö. FEST 12.

elegyít > *egyelít* (MTsz., NySz.): er. isml. (SzófSz.).

csiripcsik (vö. *cserepcsik*, *cserepcsip*, *cserepcsép*, *csiripcsip*, *cselepcsik* EtSz.) > *csipircsik* (uo.): a *csíp* szó nyújtott alakjának *-cs + -k* kicsinyítő képzős alakja (BÁTKY: MNy. XXXII, 194).

B) A nasalis és liquida helycseréjéből még törvényszerűség sem vonható le: körülbelül ugyanannyi példánk van a liquidának szóvég felé való törekvésére, mint a jelenség ellenkezőjére. Így okát sem tudjuk megállapítani.

α) A liquida szóvég felé törekszik ezekben:

**cereme* (vö. *cire*, *cirme*, *cirmelye*, *cörmölye* EtSz.) > *cemere* (uo.): er. isml.; ZSIRAI: MNy. XXIII, 320 a *cire* > *cirme* alakot tartja elsőnek. — Vö. FEST 17.

Erenye (PESTY 92, LIPSZKY 167, vö. *Ernyeh* CSÁNKI III, 50) > *Enyere* (vö. *Enyereh*, *Enyreh* stb. CSÁNKI i. h.): talán egy tör. *Arník* átvétele (EtSz.).

**körömődik* (vö. *körmed*, *körmődzik* MTsz.) > *kömörődik* (uo.): fgr. er., vö. votj. *kurm* (NyH.⁷ 151), f. *kerma* (MNy. XXV, 66). — Vö. FEST 17, SIMONYI: Nyr. VII, 345, MUNKÁCSI: i. h. XI, 439, KÖRÖSI: i. h. XII, 500, MUSZ.

arany > *anyar* (vö. *anar(as)* EtSz., *analog* FEST 10): fgr. er., vö. pl. zürj., votj. *zarú* (NyH.⁷ 142, SzófSz.).

**karanyó* (vö. az etimont; a MNyszet V, 87 közölte adat valószínűleg nem hiteles) > *kanyaró* (vö. *kanyaru*, *konyorú* MTsz.): tör. *qaramı̄q[γ]* (LIGETI: MNy. XXXIII, 300). — Vö. SzófSz.

**garanát* (vö. *gránát*, *granátos* NySz.) > *ganarát* (uo.): ném. *granat* (SzófSz.). — Vö. FEST 11.

korona > *konora* (CsóSz.): lat. *corona* (SzófSz.).

csalán (vö. *csollán*, *csilán*, *csélán* EtSz.) > *csanál* (vö. *csonál*, *csonár*, *csinál*, *csénál* uo.): tör. *čalayan* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

tarónok (vö. *taronok*, *taronak*, *tarolnok*, *torolnok*, *tornuk*, *tornok*, *tarnok* OklSz., *taránok* MÓRA, F., A fajtám. NemzKvt. 70. sz.) > *tanórok* (NySz., OklSz.; vö. *tanorok*, *tanárok* MTsz.): bizonyt. er.; — mégpedig: 1. horv. *trnik* (SIMONYI: Nyr. XXX, 249); 2. szl. *travnik* (ASBÓTH: FUF. XII, 45–58). A kéttagú: *tornuk*, *tornok*, *tarnok* alakok elsőszótagbeli magánhangzója az *a* ~ *o* váltakozásból kitűnőleg rövid, ez tehát a *trnik* átvétele nem lehet, csak a horvát *trnik*-é. — A *tanórok* ~ *tarónok* (*tarolnok*)-féle alakok, éppen a második szótagbeli hosszú magánhangzó bizonyossága szerint, a *tornuk*-ból nem magyarázhatók, mert a magánhangzó hosszúsága csak etimológikus lehet. Ezek eredetére a 2. vélemény valószínű; az *-av-* hangcsoportból lehetett hosszú *ó*, s fejlődhetett *á* is. A két különböző eredetű csoport a használatban összekeveredhetett. — Vö. KRIZA: Nyr. XXX, 42, XXXIII, 585, XXXVIII, 176, HORGER: i. h. XLI, 81, KOVÁCS: i. h. 427, MELICH: MNy. VIII, 432 SZINNYEI: i. h. XI, 398, ERDÉLYI LAJOS: i. h. XXII, 18, 366.

**pelésznés* (vö. az etimont és *pilisznye*, *pilis*, *pirisznye*, *pilisznedik*, *pirisznődik*, *pirészlenyedik*, *pilisznyes*, *pilisznység*, *pirisznység* MTsz.) > *penészles* (vö. *penészlős*, *penészlős*, *penészlődik*, *pen(y)ész*, *penyészés* MTsz., *penyészledik*, *pinészés*, *pinész* NySz.): szl. *plesn* (SzófSz.). — Vö. FEST 11.

lazznakol (vö. *lasnakol*, *azsnakol*, *razsnakol* MTsz.) > *naslagol* (*nazzlagol*, *nazzlakol* uo.): szl. *ložnik* (SzófSz.). — Vö. FEST 10.

(*poronyó* (vö. *parányó*, *poronyó*, *porhanyó[ú]* NySz., *poranyó*, *poronya* MTsz.) > *ponyoró* (MTsz.): a *por* főnév származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 11, INCZEFI 32.

Nasalis + homorgán zárhang csoport néha teljes egészében helyét cseréli a liquidával:

ferentő (EtSz.) > *fenterő* (uo.): a *frentő* alakváltozata (EtSz. 2. *fentő* al.).

**polongya* (vö. *pelengye*, *pellengén*, *pelengén*, *plengyuha* MTsz.) > *pongyola* (vö. *pangyula*, *pongyula* uo.): er. isml. (SzófSz.). Eredetinek egy **plengya*-féle alakot vehetünk; ebből *plengyuha* (képzése nem világos), más úton *pelengye* és **polongya* > *pongyola* (vö. DEME: MNy. XXXIX, 137 *lohány* al.).

β) A liquida a szókezdet felé törekszik a következőkben: *família* (EtSz.) > **falímia* (vö. *salamia* EtSz., *falámia* NyF. XLVIII, 17): lat. *familia* (SzófSz.).

tenyér (vö. *tener*, *tenér*, *tenyer*, *tenyeres* MTsz.) > *terény* (MTsz., *terenyét* NySz.): er. isml. (SzófSz.).

könyér (vö. *kenyer*, *kinyer*, *kinyir* MTsz., *kenyr*, *könier* NySz.) > ? **kērény* (vö. ? *kerenye* NySz.): fgr. er., vö. votj. *keñir* (SzófSz.).

gyönyörű (vö. *gyönyörő*, *gyenyerű*, *gyenyerő* NySz.)¹ > **györönyű* (vö. *görönyű* MTsz.): er. isml. (SzófSz.).

sanyarú (vö. *sanyaró* NySz., *sonyorú* MTsz.) > *saranyú* (MTsz.): az isml. er. R. *sanyar* ige származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 11.

hamarébb (vö. *hamarabb*, *hamarëbb* MTsz.) > *haramébb* (RADVÁNYI 12): az isml. er. *hamar* származéka (SzófSz.). — Vö. LEWY: NyK. XLVIII, 228.

kamarodik (vö. *kanyarodik*, *kangyarodik*, *konyorodik* MTsz.) > *karamodik* (uo.): talán a *homorú* tövéből (SzófSz.).

kanális (vö. *canalis* NySz., *kāñliš* CsóSz.) > *kalánis* (NyF. XVII, 12, MTsz., *ka'anyis* uo.): lat. *canalis* (SzófSz.).

karmanádli (vö. *karmonádli* DOLw.) > *karmaládny* (FEST 10): osztr.-baj. *karmanall* (DOLw.).

Szániszló szn. (vö. *Sztaniszló* OklSz.) > *Szalisznó* (> *Szalisznyó* ~ *Szaliszló* esn. Cegléd; az adatok CZEGLÉDY KÁROLY szíves közlése alapján): szl. *Stanislav* (MELICH: Nyr. XXXI, 500).

Bizonytalan példák:

kanál (vö. *kanal*, *kánál*, *kanyál* MTsz., *kanđoz* KRESZN.) > *kalán* (vö. *kalán(y)* MTsz., *kalán* CzF., KRESZN., NySz., *kalánoz* KRESZN., *kalános* MTsz.): fgr. er., vö. vog. *zūn* (SzófSz.); e szerint a *kanđ* alak lenne eredeti. Az adatok időrendje a feltevést nem támogatja. — Vö. FEST 10.

nyaspola (vö. *nyaspola* NySz., *nyespuha* MTsz.) > *lasponya* (vö. *lesponya* MTsz.): szl. er., vö. szlov. *nešplja* (SzófSz.). Egy példa ilyen típusú átvételre. — Vö. HORGER: MNy. XXX, 195.

**tomporó* (vö. *tomp*) > *torompó* (vö. *toronkó* MNy. XXXVII, 13): a R. *tomp* származéka, ez a *domb* alakváltozata (SzófSz.). — Vö. FOKOS: NéNy. IX, 166, BERE: Nyr. LVIII, 107.

kolompár ~ *komplár* (Nyr. XXXV, 289): két külön szó, egyik a ném. *klomper* átvétele, másik a ném. *kompln* ige *komplern* származékából (DOLw.). — Vö. CzF., SZARVAS: Nyr. II, 486, SIMONYI: i. h. XXXV, 334, SIEL.

C) A liquida szószéli helyzetbe törekszik.

A liquida és valamely más mássalhangzó viszonyának érdekes típusa az, melyben a szószéli mássalhangzót a szóbelseji liquida váltja fel. A jelenség törvényszerű, közelebbi okát azonban nem tudjuk meghatározni.

α) Szóvégre kerül a liquida:

csabairem (vö. *csabairme*, *csabaürme* EtSz. és *irem*, *üröm* MTsz.) > *csabaimer* (EtSz. és *imer* MTsz. *üröm* al.): a *csabaire* előtagjának és az *üröm* szónak összetétele (EtSz. *csabaüröm* al.).

bürök (vö. *berwk* EtSz.) > *bükör* (uo.): tör. *bürük* (RÁSONYI: NyK. LI, 105). — Vö. SzófSz.

szirotty (vö. *sziromy*, *szilony*, *szirogy*, *szilogy* MTsz. 1. *sziromy* al.) > *szityor* (uo.): vitatott er., de minden vélemény a *szirotty* (< *sziromy*) alakot veszi eredetibbnak. — Vö. MÚSZ., BUDENZ: NyK. XX, 282, R. PRIKKEK: i. h. XXVI, 255, PAASONEN: FUF. II, 184, MUNKÁCSI: KSz. IV, 255.

csörcsöny (vö. *csörcsönyöz* EtSz.) > *csöncsör* (vö. *csöncsöröz* uo.): er. isml. (EtSz.).

tolvaj (vö. *tulvoj* NySz., OklSz.) > *tojval* (MTsz.): a *tilt* tövéből magyarázza JUHÁSZ: MNY. XXXVI, 294; elveti és a vog. *tolmax* szóval egyezteteti SzófSz. — Vö. HÁRSING: Nyr. XXXI, 253.

β) Szó elejére kerül a liquida:

marad > *ramad* (Nyr. XXXI, 4): er. isml. (SzófSz.).

jelent (és *jelën* MTsz. *jelent* és *jelën* al.) > *lejënt* (és *lejen* uo.): a fgr. er. *jelën-* igéből (SzófSz.). — Vö. FEST 12. (*morzsol* > *romzsol* és társait l. 35).

3. Liquida és szomszédos hang cseréje.

A) A nasalis + liquida kapcsolatból általában liquida + nasalis lesz. Kivétel kétfő van, mindkettő magánhangzós szókezdet után. Az okozati összefüggés kétségtelen, az okot azonban nem tudjuk megjelölni.

gyomrom (vö. *gyamor* MTsz.) > *gyormom* (uo.): özveg *džumur* (SzófSz.).

megfélemlik > *megfélelmik* (NySz., vö. *megfélelmék* WinklK. 24): a *fél* ige származéka (EtSz.). Hathatott a *félelmes* stb. alak is. — Vö. SzófSz.

érdeml (vö. *érdöml* EtSz. *érdem* al.) > *érdelm-* (vö. *érdelmek*, *érdelmes(z)* uo.): a tör. er. *érdem* (NÉMETH: MNY. XXXVIII, 4–5) főnévből való *-l* képzős ige. — Vö. SzófSz.

semlyng (vö. *semlyng* NySz., MTsz., OklSz., *semlyeng* NySz., *semlyenk*, *zsemlyen(k)* MTsz.) > *selmlyng* (vö. *selmlyng*, *selmlyng* OklSz.): erd.-szász *semlyng* (DOLW.). Ha az újf. *sälmling* átvétele (uo.), nem átvetés történt, hanem egyszer egyik, másszor másik *l* esett ki. — Vö. BEKE: Nyr. LXI, 119, KNEZSA: MNY. XXIX, 103.

zsemlye (vö. *zsemle*, *seml(y)e*, *zsémlye*, *zsömle* MTsz.) > *zselyme* (uo.): kfn. *semele* (SzófSz.). — Vö. FEST 17.

semlyék (vö. *Semlycus*, *Semlekus* OklSz., *semlyngyes*,

szemléke NySz., sőmjék, sőmje, zsemjékes MTsz.) > *selymék* (vö. *sejmek, sejmék* M'esz., *Selmekus, Selmekes, Zelmykus* OklSz.): er. isml. — Vö. FEST 16, BEKE: Nyr. LXI, 79, GOMBOCZ: MNy. XIII, 206.

A kivételek:

elme > *emle* (NyF. XLVIII, 17): er. isml. (SzófSz.). Talán az *emlékezik, emlit* stb. hatására.

álmos > *ámlos* (NyF. X, 20): az *alom* származéka (SzófSz.).

Nem tartozik ide:

szólamlik (vö. *szólamodik* MTsz.) > *szómlalik* (uo.): a *szól* ige származéka (SzófSz.). Nyelvbotlásból eredhet, mint *villámlott* > *vimlámlott* (FEST 27).

B) Egymásmelletti zárhang és liquida helycseréje általában úgy történik, hogy a szóközépi zárhang + liquida kapcsolatból liquida + zárhang lesz, vagyis egyrészt az előbbi csoport *ml* > *lm* változásának felel meg, másrészt az affrikáták és a spiransokkal kapcsolt zárhangok viselkedésének. Oka is ugyanabban keresendő, mint a spiransoknál (14): az explosio után az *r* képzése előtt beálló szünet kiküszöbölése a cél. Érdekes az is, hogy a két ellentmondó példa itt is szőkezdő magánhangzó utáni, éppúgy mint az *lm* > *ml* típusnál (*elme*). Esetek:

**bibrítél* (vö. *babrál, bibirtél, bibirkél* EtSz.) > *birbitél* (vö. *birbityöl, börbitél* uo.): hangfestő, vagy a szl. *babrat* átvétele (SzófSz.). — Vö. Kiss: NéNy. VIII, 188.

**töpre* (vö. *töpöre, töpöri* MTsz.) > *törpe* (MNy. VII, 248): a *töpör* igéből (SzófSz.).

ugrik > **urgik* (vö. *urogni* MTsz.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 12.

bögre > *börge* (FEST 18): ? csag. *bögür* (SzófSz.).

**odrosics* (vö. az etimont és MNy. XXII, 127) > *ordosics* (uo.): szl. *otrodič* CSEFRÓ: MNy. XXII, 127.

**csudré* (vö. *csundré* EtSz. *csurdé* a') > *csurdé* (vö. *csurde, csurdé, csurutos-csurde* uo.): er. isml. (EtSz.).

A kivételek:

árboc > *ábroc* (NyF. XL, 21): klat. *arboš* (SzófSz.).

orbánc (NySz.) > *obrác* (MTsz.): horv.-szlov. *urbanec* (SzófSz.). — Vö. FEST 18.

Bizonytalan példák:

ferteng (vö. *förtög, förtöng, verteng* EtSz.) > *fetreng* (vö. *fötröng, vetreng* uo.): a *fertő* tövéből (SzófSz.).

kvádring ~ *kvárting* (adatokat l. OklSz.): klat. *quadring, quarting* stb. (BARTAL); az átvetés tehát nem a magyarban történt.

V. Nehéz hangkapcsolatok feloldása.

A teljes hangátvetéseknek utolsó csoportja, melybe a legkülönbözőbb képzési és változási típusokba tartozó esetek sorozhatók, a nyelv alkatába való beleilleszkedés törekvésének másik oldalát mutatja meg. Az eddig tárgyalt változásokban a nyelvben gyakoribb hangkapcsolatok elérése volt az indító törekvés; ebben az osztályban a magyar nyelv számára nehezen ejthető hangkapcsolatok feloldása. Ilyen lehetett már a *j*-csoportban szereplő *-jv-* feloldás is, de annak indító okát inkább csak sejtettük, s ezért nem hoztuk át e csoport biztos példái közé (vö. 18).

1. *h* + mássalhangzó csoport feloldása.

Első és legnagyobb csoportja a *h* + mássalhangzó kapcsolat feloldása, s ezzel összefüggésben az abszolút szóvégi *h* (de nem a néma *h*) szóközépre vetése. A jelenséggel bőven foglalkozott LAZICZIUS GYULA (MNY. XXVI, 274) s okát is megadta: „Mivel a magyar nyelv kerüli a *h* + mássalhangzó kapcsolatot, alban a korban, vagy közvetlen azután, hogy a *ch*-ből általában *h* lett, meg kellett indulnia egy hangváltozási folyamatnak, a *h* + mássalhangzó csoportok feloldására.“ (I. h. 273; a feloldást kényszerűnek tartja már SIMONYI, A magyar nyelv² 253 is.) A feloldásra való törekvés nagyságát élénken bizonyítja az is, hogy a hangátvetéses feloldáson kívül más, ugyanezt a célt szolgáló megoldásokra is találunk szabályos és nagyszámú példatárat (vö. DEME: MNY. XXXIX, 133—8).

LAZICZIUS (i. h. 274—5) szerint a szóvégi *h* szóközépre vetése mássalhangzón kezdődő ragokkal vagy képzőkkel ellátott formákban történt meg. Ez a feltevés indokolt és valószínű, LAZICZIUS sémája szerint azonban lehetetlen, mert a **terhből*-féle alakokból átvetéssel **tehrből* lett volna, s ez az ejtést nem könnyíti meg; ha tehát a *terhet*, *terhes* stb. mintájára itt is toródást teszünk fel, vagyis ha **terehből* helyett **terhből* alakot keresünk, a formansos alakokban történt átvetés elmélete megdől. Feltételezése nem is szükséges, mert az abszolút szóvégi helyzetben levő *h* (*tereh*) éppúgy *x*-nek hangzik, mint a mássalhangzó előtti, eltüntetése tehát éppoly indokolt, mint a másik típusnál.

A) *h* + nasalis vagy liquida feloldása.

dohlik (vö. *dollik* MTsz., *dohollik* SzD.²) > *dolhik* (vö. *dolhad*, *dolhozik* stb. EtSz.): a *doh* szó származéka (EtSz.). — Vö. FEST 17, NAGY: MNY. XXIII, 43, LAZICZIUS: i. h. XXVI, 274, DEME: i. h. XXXIX, 136.

**tohnya* (vö. *tahonya*, *tohnya*, *töhönye* MTsz.) > **tonyha* (vö. *tonyhó*, *donyha*, *tanyhó* uo.): fgr. er., vö. f.

tuhma (MUSZ., DEME: MNY. XXXIX, 136). — Vö. HALÁSZ: Nyr. VIII, 254, MUNKÁCSI: i. h. XII, 387, SZINNYEI: i. h. XIX, 151, ALBERT: i. h. XX, 17, 21, XXXIII, 581, BÉRCZI: i. h. XXXIV, 278. LAZICZIUS: MNY. XXVI, 274.

**döhme* (vö. *döhöme*, *döhönye*, *töhönye* EtSz.) > *dömhe* (vö. *dömhec*, *dömhes* uo. *döme* al.): a *tohonya* magashangú változata (DEME: MNY. XXXIX, 136). — Vö. LAZICZIUS: MNY. XXVI, 306.

duhna (EtSz.) > *dunha* (vö. *donha*, *dunyha*, *donyha* uo.): szl. *duchna* (EtSz.). — Vö. FEST 17, DEME: MNY. XXXIX, 137.

ehnyít (EtSz.) > *enyhit* (uo.): er. isml. (uo.). — Vö. FEST 17, SzófSz.

**fehlő* > *felhő* (MNY. XXXIX, 133–5): ? fgr. er. (DEME: MNY. XXXIX, 133–5).

**john* (vö. az etimont) > *jonh* (*enh*, *inh*, *jonh* NySz. 1. *éh* al., OklSz.): **johon* > **john* (SzófSz. *éhom* al.).

kohnya (vö. *kochnia* NySz.) > *konyha*: szl. *kuhinja* vagy ófn. *kuchna* (SzófSz.). — Vö. FEST 17, DEME: MNY. XXXIX, 136.

kuhnyó (NySz.) > *kunyhó* (vö. *gunyhó*, *kunnyhó* NySz., *kujhó* MTsz., *kuhá* CsóSz.): a *konyha* alakváltozata (DEME: MNY. XXXIX, 136). — Vö. SzófSz.

lohna (MTsz., vö. *luhna* DANK., Lex.) > *lomha* (vö. *lamha*, *lemhe*, *lunyha* MTsz.): cseh *lehmo* (DEME: MNY. XXXIX, 137). — Vö. LAZICZIUS: MNY. XXVI, 274, ÁKE.

**máhmuros* (vö. az etimont) > *mámhuros* (vö. *mámuros*, *mármaros* MTsz.): tör. *maxmúr* (DEME: MNY. XXXIX, 137). — Vö. SzófSz.

mehly > *melhy* (OklSz.): *Mecheln* hn. (uo., LAZICZIUS: MNY. XXVI, 274).

**Mehnye* (vö. *Mechina*, *Mehna* NyK. XLIV, 351) > *Menyhe* (uo.): er. isml. (LAZICZIUS: MNY. XXVI, 274).

**rehnye* (vö. az etimont) > *renyhe* (FEST 17): fgr. er., vö. f. *röhmeä* (SzófSz.).

Bohnya > *Bonyha* hn. (EtSz.): tör. **buya* 'bika' + török *-na* kicsinyítő képző (PAIS: MNY. XXXI, 271). — Vö. DEME: MNY. XXXIX, 135.

Mehmet (NySz. *szandzsák* al.) > *Memheth* (uo.): tör. *Mehmet*.

Ahmat (vö. az etimont) > *Amhát* (NySz. *szandzsák* al., ARANY JÁNOS, ÖM. IV, 267, 273): tör. *Açmat*.

B) Abszolút szóvégi *h* szóközépre vetése.

tereh (vö. *terih*, *terhi*, *terhü* stb. MTsz., *teréh*, *terh*, *terh* NySz.) > *teher*: fgr. vagy szl. er. (SzófSz.); vö. JUHÁSZ JENŐ: Melich-Emlék 183 *nehéz* al.

kelyeh (vö. *keleh*, *kelevh* NySz., *kel(y)h* OklSz.) > *kehely*: kfn. *kelich* (SzófSz.). — Vö. FEST 13.

pelyéh 'pele, glis esculentus' (vö. *pelye*, *pelyv*, *peleh*, *pölyö[ü]* NySz.) > *pöhöly* (NySz. II, 1263 *peleh* al.): kfn. *pilich* vagy szl. *polch* (SzófSz. *pele* al.).

pelyeh (vö. *peleh*, *pölih*, *pelyhe*, *plyh*, *pö'yh* NySz., *pelhi*, *pelyhi*, *pöjhe*, *pölhe* MTsz.) > *pehely* (vö. *pöhöly* KRESZN.): szl. *polh* (SzófSz.). — Vö. FEST 13.

C) Ebbe a csoportba egy bizonytalan és három ismeretlen eredetű szó tartozik. Látszólag a *teher* ~ *terhes* csoportba valók, lehet azonban az is, hogy nominativusuk kezdettől fogva *teher* típusú volt, s így az átvetés éppen a **tehres*-féle alakokban jött létre. A viszony mibenlétét csak az etimológiák felderítése tisztázhatja. Egyelőre szabályosnak látszanak.

**cihre* (vö. *ciher*, *cihor* EtSz.) > *cirhe* (uo.): ? oláh *cihár* (EtSz.). — Vö. FEST 17.

**csahjos* (vö. *csahoj*, *csaholy* EtSz.) > *csajhos* (vö. *csajkos*, *csalyhos*, *csajtos*, *csajha*, *csajok* uo.): er. isml. (uo.). — Vö. TAKÁTS 16, KISS: NÉNY. VIII, 217.

vehmet tárgyeset (NySz., vö. *vehem* MTsz., NySz., OklSz.) > *vemhet* (vö. *vemhes*, *vemhezik* MTsz., *vemhe* NySz.): er. isml. (SzófSz.). — Vö. FEST 17. — A *vehmet* alak igazolni látszik fent kifejtett elméletünket, mert ez előbbi *vemhet* alakból aligha keletkezett volna (vö. 32).

**vehlye* (vö. *vehely*, *sár-vehely* MTsz.) > *velyhe* (uo.): er. isml. — Vö. FEST 17.

D) Csak látszólag tartoznak ide:

kályha ~ *kaholy*: egyik a szl. *kachla* átvétele (SzófSz.), másik a ném. *kachel* mása (DOLw.). — Vö. SIMONYI: Nyr. VII, 344, SZARVAS: i. h. XXII, 22, MELICH: i. h. XXIV, 295, BEKE: i. h. LVIII, 80, HORGER: MNy. XXXVII, 341, BALASSA: NyK. XXIV, 337, FEST 13.

**szahtyán* (vö. az etimont) > **szatyhán* (DEME: MNy. XXXIX, 137): tör. *sachtian* (SzófSz. *szattyán* al.). Az átvett alak nincs meg, de joggal kikövetkeztethető (vö. MNy. i. h.).

2. -sZR-, -rS- kapcsolatok feloldása.

Érdekes, bár nagy mértékben érthetetlen jelenség a nyelv görcsös ellenállása egyrészt az -sZR-, másrészt azonban az -rS- hangkapcsolat ellen. Mindkét csoportban van eset arra, hogy a kapcsolat két tagja egyszerűen helyet cserél, de van példa távolabbi átvetésre, sőt arra is, hogy egy-egy eset két-féle feloldási formát is mutat. A feloldások variálása az erős

fiziológiai kényszerűségnek bizonyítéka, amint ezt az előbb tárgyalt *h*-csoportnál is említettük (32).

A) *s*zr csoport oldódik fel:

eszrény (vö. *eszrin* EtSz., *eszrény* NAGY 13) > *erszénny*:
ném. *aserin* (SzófSz.).

tanyiszra (vö. *taniszra*, *tanisztra* NySz., *tanyiszra* MTsz.) > *taszirnya* (MNY. III, 431, ? *tasornya* uo.): tót *tanistra* (SzófSz.).

tanyiszra (l. előbb) > *tarisznya* (*tarisnya* MTsz.).

**nyöszrög* (vö. *nyöszörög*, *nyöszörg*, *nyeszereg*, *gyöszög* MTsz.) > *nyörszög* (uo.): hangutánzó er. (SzófSz.).
— Vö. FEST 17.

**nyöszrög* (vö. *nyörszög* MTsz.) > *nyöszörg* (vö. *nyöszörög*; l. előbb).

B) *rS*- csoport küszöbölődik ki:

borsó (vö. *borsu* stb. EtSz.) > *bosró* (uo.): tör. **buršay* (EtSz., SzófSz.). — Vö. FEST 17.

torsa (vö. *torzsa* MTsz.) > *sortya* (uo.): ném. vagy ol. *torse*, *torso* (SzófSz.). — Vö. FEST 14, BEKE: Nyr. LXV, 13.

morzsál (vö. *morzsol*, *murzsol*, *morzsál* MTsz.) > *romzsál* (vö. *romzsa*, *romzsol*, uo., *rumzsol* TOMANÓCZY 52): a *mar* igével azonos tövű (SzófSz.).

morzsalék (vö. *murzsa*, *murzsol*, *murzsuka* MTsz.) > *zsurmalék* (NyF. XVII, 12; vö. *zsurma*, *zsurmol*, *zsurmul*, *zsurmóka* MTsz.): er.-t l. előbb.

3. Szókezdő mássalhangzótorlódás eltűnése.

A bevezető részben idéztük HORGER véleménynyilvánítását, mely szerint a magánhangzó és mássalhangzó között beállott helycsere nem tekinthető hangátvetésnek. Ugyanott emítettük már, hogy mi ezt a típust — bizonyos megszorítás alkalmazásával — a hangátvetések közé sorozhatónak tartjuk. FEST (23) a szókezdő mássalhangzótorlódás feloldási sémáiról írtában rámutat a mássalhangzók közé való magánhangzóbetoldás s egy másik magánhangzó kiejtése segítségével történő esetekre, mint: **szrēda* > *szērēda* > *szērda*. Ugyanott azonban tagadja, hogy ez minden esetben megtörtént volna, s azt a példát, ahol ez ki nem mutatható, vagy fel nem tehető, szabályos hangátvetésnek nevezi.

Az, hogy ezt a típust hangátvetésnek nevezzük, valóban megokoltnak látszik. Az előbb tárgyalt két csoport példái meggyőztek bennünket arról, hogy a hangátvetésnek egyik fontos indító oka lehet a nyelv számára nehezen ejthető hangkapcsolatok eltüntetése úgy, hogy a két mássalhangzó közül egyik elmozdul a helyéből, s oda egy másik kerül. A magán-

hangzóval történt átvetés ugyanezen indokból, ugyanígy jön létre, csupán egy fázis marad el: az elvetett hang helyébe nem kerül másik mássalhangzó. — A *malom* ~ *malmot*-féle (leíró szempontból) hangvesztő tövek természetesen nem tartoznak ide, ezekkel kapcsolatban tehát HORGER idézett tiltakozása valóban jogos. — Megfogalmazását talán úgy módosíthatnók, hogy a magánhangzó és mássalhangzó közt beállott átvetésnek nem minden esete vonható a szabályos hangátvétel kereteibe.

Az átvételek ezen típusának nem minden esetét gyűjtötük össze, csak annyit mutatunk be mindegyik lehetőségből, amennyi tételünk igazolásához szükséges. Ilyenek:

**csrēda* (vö. az etimont) > *csērda* (EtSz.; > *csorda*): szl. *čreda* (SzófSz.). EtSz. I, 1155 különböző más magyarázatokat közöl, kielégítőnek azonban egyiket sem tartja: egy **csereda* vagy **csoroda* alak második szótagbeli magánhangzójának kiesése indokolatlan lenne.

trottyog (vö. *trotty*, *trotli*, *trotlyi*, *trottykos* MTsz.) > *torttyog* (TAKÁTS 16): a *totyog*, *tottyad* tövéből magyarázza PAIS (MŰ. XXVIII, 119); valószínűbb, hogy egy független *trotty*-hangfestő töből való.

krobátli (MTsz. *kravatli* al.) > *korbátli* (uo.): m. *kravattli* (< baj. *krawat'l* DOLw.) változata.

próválni (vö. *tróbál*, *töróbál*, *toróbál*, *poróbál*, *próvál* MTsz.) > *porbál* (vö. *porvál* MTsz., *porbáni* Nyr. XXXI, 253): lat. *probare* (SzófSz.). — Van a MTsz.-ban egy adat *porubál*-ra is, a magánhangzókijtés feltevése tehát itt támogatható lenne.

slingölt (vö. *slingöl*, *singel*, *singol* MTsz.) > *singlőt* (TOMANÓCZY 52): ném. *schlingeln* (Nyr. XXX, 471). — Valószínűbb, hogy itt nem átvétel történt, hanem majd az egyik, majd a másik *l* esett ki (vö. *babonc* 23).

**szerha* (vö. az etimont) > *szerha* (vö. *szerka*, *szerhaj* EtSz. *észterha* al.): szl. *strěha* (EtSz.). — A **szerha* alak a *t* kiesésével keletkezett, mint a **szeránnok* < *stránnik* (PAIS: MŰ. XXXVII. 346).

Szluha > *Szulha* csn. (Nyr. IV, 565).

brinduska (EtSz.) > *bindruska* (uo.): oláh *brindușă* (EtSz.). — Vö. FEST 27.

**plise* (vö. *plis* MŰ. VI, 292, *plis*, *plisz*, *pliske*, *pillis* MTsz., *plis*, *plís* NySz.) > *pisle* (MTsz.): szl. er., vö. szlov. *plés* (SzJövsz.). — Vö. SIEL., FEST 17, ARANY: Nyr. I, 245, Sz. G.: i. h. VIII, 223, SZARVAS: i. h. XI, 366, XIV, 557, TOLNAI: i. h. XXXIV, 511, BEKE: i. h. LVIII, 16, KARDOS: i. h. LIX, 226, BEKE: i. h. LXVI, 98, MELICH: MŰ. VI, 446.

Találunk azonban olyan példákat is, melyekben hangátvétel útján nem eltűnnek, hanem éppen keletkeznek ilyen hangkapcsolatok. A jelenség magyarázatát az egész szó hangalak-

jának vizsgálata adja meg: az így odavetett *r* rendszerint szóbelseji hármassalhangzótörlődést tesz kettőssé, vagy egy még lehetetlenebb szókezdő hangtörlődés egyik tagjának (*bz*) helyébe lép. Ide tartoznak:

pántlika (vö. *pándlika*, *pántyika*, *pántika*, *pánteika* MTsz., *píntli* NySz., OklSz.) > *plántika* (MTsz.): ném. nyj. *pant'l* (SzófSz.).

forspont (vö. *fospont* MTsz.) > *frospont* (TAKÁCS 16, vö. *rospont* MTsz.): ném. *vorspann* (SzófSz.).

pankrót (vö. 39) > *prankót*: ném. *bankerott* (EtSz.).

**bzilina* (vö. az etimont) > *blizina* (EtSz.): tót *brzlina* (uo.).

Magyarban még szóközépen is nehezen ejthető hármassalhangzótörlődést old fel néhány más átvetés is:

pisklóc (NySz.) > *piskolc* (MTsz.): ném. *spiessglass* (DOLw. *piskolc* al.). — Vö. MELICH: Nyr. XXIV, 352, B. Ö.: i. h. LXI, 62.

észtréha (vö. *esztreh*, *esztré*, *esztre* EtSz.) > *észterhá* (vö. *eszterhaj*, *eszterhéja*, *esztergya* stb. uo.): szl. *stréhá* (uo.). — Vö. HORGER: MNy. XVII, 81, PAIS: i. h. XXXVII, 346.

Nem világos eset:

térgyel > *trégyel* (TÖRÖS 17): a *térd* származéka (SzófSz.).

Nem tartoznak ide a SIMONYI: Nyr. XIV, 71 hangátvétésnek vett esetei, melyekben a közbeeső fok: a második nyílt szótagjában magas nyelvállású magánhangzót tartalmazó háromtagú alak is kimutatható. Példa rá:

**szluga* (vö. az etimont) > *szulga* (NySz., OklSz.): szl. *sluga* (SzófSz.), mert van OklSz. *zuluga* változat is.

Vö. még *serpenyő*, *berkenye*, *garmada*, *gilva* és *golyva*, *korpa*, *kolbász*, *kulcs* stb. (SzófSz.), *tréhány*, *terzsákol* stb. (MTsz.).

A fentivel rokon az a jelenség, mikor magánhangzón kezdődő és mássalhangzótörlődéssel folytatódó szó szóbelseji hangesorijából az egyik mássalhangzó szókezdő helyzetbe vetődik ki. Ilyen:

iglice > *gilice* (SzófSz.): szl. *iglica* (uo.).

**iszkra* (vö. az etimont) > *szikra*: valamely szláv nyelvből, vö. óegyhszl. *iskra* (SzófSz.).

ihlet > *hilet* (LAZICZIUS: MNy. XXVI, 275): er. isml. (SzófSz.).

irt > *rit* (MTsz.): az *ort* változata, ez fgr. er. (HORGER: MNy. XXXVIII, 11 kk.).

Hasonló törekvésből születhetett a mássalhangzótörlődést és az utána következő, nyelvünkben nagyon ritka magánhangzótörlődést egyszerre feloldó átvetés:

influënza > *influenza* (vö. még *infalencia*, *infulenzia*

stb. sg.): vándorszó, végelemzésben ol. er. (PAIS KÁROLY: MNy. XXXIX, 236—8, adatok uo.).

VI. Részleges hangátvetések.

Az eddigi teljes hangátvetésekkel, vagyis azokkal az esetekkel szemben, mikor mindkét átvett hang megőrizte eredeti jellegét, találhatunk olyan példákat is, melyekben az artikulációs bázisnak csak egyik hangképző mozdulata csúszik át a szó valamely másik hangjára (vö. GOMBOCZ, Módszertan 19).

A jelenségre utal már FEST is, midőn a *térdepel* szónál (9) megjegyzi: „A keménység megmaradt.“ Bő példatárral és nagy körültekintéssel tárgyalja HORGER (MNy. XXX, 195), s a következő csoportokat állítja fel: Helyet cserél a hangszalagok zöngéállása és nyugalmi állása: *pödör* > *bötör* — a nyelv és az ajkak zárképző működése: *térdepel* > *térbetyül* — a nyelv zár- és résképző működése: *peszmez* > *pekmez* — a nyelv rés- és zárképző működése: *ereszkedik* > *eretkezik* — a nyelv alveolaris és postalveolaris résképző működése: *szecska* > *secka* — a nyelv postalveolaris és alveolaris résképző működése: *Sabác* > *Szabács* — a nyelv apalatalis és palatalis működése: *pandaly* > *pangyal* — a nyelv palatalis és apalatalis működése: *Sebestyén* > *Sebestény*.

HORGER felosztása, mint látjuk, teljesen külsőleges: a jelenséget a szerint különbözteti meg, hogy egyszer egyik, másszor másik hang van előbb. A palatalisatio átvetésénél pl. ami — mint láttuk (18) — szintén könnyebbségi okokra vezethető vissza, nála két csoport van a szerint, hogy szó eleje felől szó vége felé vetődött-e, vagy fordítva.

FEST útmutatását követve a példákat a következő csoportokba foglalhatjuk: Palatalisatio átvétele (l. a *j*-csoportnál 18) — Palatalisatio helyén marad (egy kétes példa) — Zöngé átvétele — A zöngéesség megmarad — A nyelvállás cseréje.

Felosztásunkból állásfoglalásunk is kitűnik: a *térdepel* > *térbetyül*-félekre tehát nem a záralkotási hely eltolódása jellemző, hanem az, hogy a hangok teljes egészükben helyet cseréltek, csak a zöngéesség, illetőleg zöngétlenség maradt eredeti helyén.

1. A palatalisatio helycseréje.

A részleges átvétel legtöbb tagot számláló osztályát, a *j*-sítettség helycseréjét a *j*-csoportban (18) tárgyaltuk.

2. A palatalisatio helyén marad.

Erre mindössze két kétes példa hozható fel:

naspolya > *lasponya* (vö. 19, 29). Valószínűbb, hogy a *lasponya* alak a NySz. közölte *nyaspola* alakból származik, vagyis teljes átvétel történt. — Vö. ASBÓTH: Nyr. XXVIII, 442.

korcsolya > *kulcsorja* (vö. 19, 24). A jelenség nem világos, de valószínű, hogy itt sem a palatalisatio helyénmaradásával van dolgunk.

3. A zöngé átvetése.

Ez a csoport a palatalisatio átvetésével rokon: a hangok helyükön maradnak, csak a zöngéesség megy át egyik hangról a másikra. A zöngés és zöngétlen hangok egy szón belül való kiegyenlítődésére más megoldási lehetőség is van: az assimilatio, mely sok esetben mindkét irányban megtörténik (vö. *dombéroz* 50). A jelenség okát nem találjuk. Ilyen esetek:

bádok > *bátog* (EtSz. *bálog* al.): er. isml. Van *bádog* és *bátok* alak is, előreható és hátraható hasonulás eredményei.

**págány* (vö. az etimont) > *bákány* (EtSz.): oláh *pogan* (TREMEL: MNy XXVI, 310). A TREMLTől felhozott oláh *kopil* > m. *góbé* analógia helytelen. — Vö. Melich-Emlék 314.

beteg > *bedek* (EtSz.): er. isml. (SzófSz.). Van *betek* változat is, hasonulás eredménye.

bankrót (vö. *bankrott* stb. EtSz.) > *pangrót* (uo.): ném. *bankerott* (EtSz.). Van hasonulásos *pankrót* alak is (Nyr. XLIV, 225). — Vö. PUTNOKY: MNy. XI, 374, MELICH: i. h. XII, 318, HORGER: i. h. XXX, 194, TAKÁTS 16.

toga > *dóka* (EtSz.): lat. *toga* (uo.). — Vö. BÁTKY: NÉNy. II, 189, III, 238–9, 289–90.

hebetel (vö. *hebetöl*, *hebetül*, *höbötül* MTsz.) > *hepedel* (uo.): a *hebeg* rokona lehet. Van hasonulásos *hepetel* változat is. — Vö. FEST 27.

**bötör* (vö. az etimont) > *pödör* (vö. *peder* MTsz.): kaz. tat. *bötör* (HORGER: MNy. XXX, 194), csuv. *peter* (SzófSz.). Van hasonulásos *beder* alak is.

Látszólag tartozik csak ide:

zászpa (vö. *ászpa* MTsz., *zászpa* NySz.) > *százpa* (NySz.): er. isml. — A *százpa* ejtése csak *szászpa* lehet, átvetés tehát nem történt. — Vö. GOMBOCZ ENDRE: MNy. X, 22.

4. A zöngé helyén marad.

HORGER példái közül az apróbb csoportokban szétszórtak nagy részét összegyűjthetjük ezen cím alatt. A csoport jellemzője, hogy a mássalhangzók helyet cserélnek egymással, csak a zöngé marad meg eredeti helyén. Ide valók:

ereszkedik (vö. *ereszködik*, *eriszkedik* EtSz) > *eretkëzik* (MNy. XXX, 195): a fgr. er. alapszóból képződött *ereszt* rokona (EtSz.).

kuglóf > *kuvlók* (TOMANÓCZY 52; Szentgál, LÖRINCZE LAJOS szóbeli közlése): ném. *gugelhopf* (SzófSz.).

pekmez (vö. *pekmet*, *pökméz* MTsz.) > *peszmez* (NySz., MTsz.): horv. *pekmez* (MNy. I, 163). Van hasonulásos *peszme*

alak is. — Vö. GOMBOCZ: MNy. I, 163, 384, HORGER: i. h. XXX, 195, HALÁSZ: Nyr. IX, 59, R. PRIKKEL: i. h. XXV, 173; KISS: uo. 270, TÓTH: i. h. 321, KÚNOS: i. h. XXVI, 538; R. PRIKKEL: i. h. XXVII, 203, KRAUSZ—GYULAI: i. h. 367—8, 468, BEKE: i. h. LIX, 226.

tegnap (vö. *tennap*, *tegnáp*, *tennáp*, *ténnap* MTsz.) > *tebnak* (uo.): a R. *tege* + *nap* összetétele (SzófSz.).

térdepél (vö. *térgepel*, *térgepöl* stb. MTsz.) > *térbetel* (vö. *térbetül*, *térbetyül* stb. uo.): a *térd* fn. származéka (SzófSz.). — Vö. FEST 9, HORGER: MNy. XXX, 195.

5. Nyelvállás-csere.

Részleges átvetés még a HORGERTŐL nyelvállás-cserének nevezett jelenség, vagyis az az eset, mikor a hangok helyükön maradnak, de a nyelv postdentális és alveolaris állása kieserődik. Ez a jelenség csak a fent jelzett nyelvállással képzett spirans + magánhangzó + affrikáta kapcsolatban észlelhető. Ilyennek nevezhetnők a már tárgyalt *k-t* > *t-k* átvetések is, mert azokat is lehet úgy felfogni, hogy a mássalhangzóknak csak a nyelvállása cserélt helyet. Az utána következő *k-cs* > *cs-k* csoport azonban meggyőz bennünket arról, hogy az előbbi esetben is teljes átvetés történt, mert ellenkező esetben valami **t-ks*-féle megoldási formát várnánk (vö. 11).

Felfoghatjuk a csoportot úgy is, hogy a hangok helyét cseréltek, de az affrikáció a helyén maradt, mint előbb, a zöngé megmaradása esetében. Megnyugtató magyarázatot azonban egyik felfogás mellett sem találunk. Ide vonhatók:

szárcsa > *sárca* (MTsz.): a 'sírca' jelentésű *szár* szó -*csa* képzős kicsinyítője (SzófSz.). Van *sárcsa* változat is. — Vö. KOVÁCS MÁRTON: Nyr. XXXIX, 259, PAIS: MNy. XXXVI, 47.

szárcsi > *sárci*-lábu (MTsz.). — Vö. *szárcsa*.

szēcska (vö. *szacska* MTsz.) > *sēcka* (uo., *secka*-vágó NyF. XXXIII, 11): tót *sečka* (SzófSz.).

Sabác > *Szabács* (Nyr. XXXIX, 259): szb. *Šabat* (uo.). — Vö. KOVÁCS MÁRTON: Nyr. XXXIX, 259.

**cízsió* (vö. klat. *cisio* ∅: *cízsió* EtSz.) > *csízsió* (vö. *csízsió*, *csézijó* uo.): klat. *cisio* (∅: *cízsió* EtSz., SzófSz.). — Vö. HORGER: MNy. XXX, 195.

Nem részleges, hanem teljes átvetés történt:

procēssió (vö. *processzió* NySz.) > *prosēcció* (vö. *pronocio* NySz., *proseccio*, *proseszió* Szljövsz., *prosēcijó* Nyr. XXVII, 406): lat. *processio* (Szljövsz. II, 387).

VII. Csoportba nem sorolhatók.

A független hangátvétesek utolsó osztálya a csoportokba bele nem illő eseteket foglalja magába. Ezeknek tulajdonképen

mindegyike egy-egy külön, önálló csoportot alkot. Egyes esetek lévén, elszigeteltségükben fiziológiai indító okokra vonatkozólag legtöbbjük semmi támaszpontot nem nyújt. Egyik-másik halványan emlékeztet egy-egy tárgyalt csoport valamelyik tagjára, bizonyosságot azonban legtöbb esetben nem nyerünk e felől sem. Ilyenek:

lidérc (vö. *lodoverc*, *ludverc*, *ludérc* stb. MTsz., *lederc*, *ludérc* NySz.) > **lidréc* (vö. *lidröc* Nyr. XXII, 346, *lylröcz*, *lidroc* NySz.): er. isml. (SzófSz.). A *lidérc* alak eredetibb (MSzav. *denevér* al.). — Gondo'hatnók, hogy az átvetést a szóvégi *-rc* mássalhangzótorlódás feloldására való törekvés hozta létre.

higviric > *higrivice* (FEST 12): er. isml., az adat megléte is kétes. — Vö. SIMONYI: Nyr. VII, 350.

rekvirál > *rekrivál* (TAKÁTS 16, *rekriválás* GYEPES 14): lat. *requirare* (BALASSA, MNySzót.).

**esztátova* (vö. az etimont) > *esztováta* (vö. *esztváta*, *eszvát*, *osztováta*, *isztováta* EtSz.): szl. *stativa* (HORGER: MNy. VIII, 13).

növetény (vö. *növötény*, *nőtény* MNy. XXX, 93) > *nötevény* (vö. *nötevény* uo.): a *nő* ige *-tény* deverbális névszóképzős származéka (uo.).

csenevész > *mecevész* (FEST 13): a *senyved* tövéből (SzófSz.). — Vö. EtSz.

mocsok (vö. *mocskos*, *mucskas* MTsz.) > *kocsom* (vö. *kocmos* uo.): bizonytalan er. (SzófSz.). — Vö. RÁSONYI: Melich-Emlék 316.

zsugorodik (vö. *sugorodik*, *zsügörödik* MTsz.) > *gzsorodik* (vö. *güzsörödik*, *güzsörögik* uo.): fgr. er., vö. f. *songertu* (SzófSz.).

Benedek > *Bedenek* (EtSz., NyF. XXXIV, 15; vö. *Bede*, *Bedecs*, *Bedő* EtSz., *Szenbedenek* Nyr. XXV, 348): lat. *Benedictus* (EtSz.). — Vö. MIKOS: MNy. XXXI, 157.

**ajanog* (vö. *ajang*, *ajong*, *elajangol*, *ájong* EtSz.) > *unajog* (uo.): az ásítást utánzó *aj*-, *áj*-tövből (EtSz.).

VIII. Társulásos átvetések.

Az eddigi csoportokat független átvetéseknek nevezhattük, mert megtörténtüknek egyetlen kimutatható vagy akár kielemezhetetlen oka az a törekvés volt, hogy a szó hangalakját a nyelv alkotójának, „pattern“-jének megfelelőbbé tegyék. A jelen csoport tagjaiban végbement változásoknak azonban nem vagy legalábbis nem kizárólag fiziológiai okai vannak, hanem valami kategoriális társulásnak nevezhető jelenség hatására történtek. A műszo azt kívánja itt jelölni, hogy a nyelvérzék egyes szavakban bizonyos jelentéstartalmat vagy jelentésárnyalatot érez (pl. kicsinyítést), a szó alakjában azonban e tartalom külső

jelét nem találja meg, csak valami ahhoz hasonlót. Ilyenkor igyekszik a nyelv a szó hangalakját az illető kategóriának megfelelővé alakítani. Az átvetés tehát nem fiziológiai kényszerből születik meg, s nem is öncél itt, hanem eszköz a jelentéstartalom és a szó alakjának összehangolására.

1. A *kcs* > *csk* helycsere.

K hangra végződő főnevek vagy tulajdonnevek *-csa* kicsinyítő képzős származékaiban és ugyanilyen végződésű igék *-csál* és *-csol* képzős gyakorító alakjaiban történik meg leggyakrabban. HORGER ANTAL, aki alapvető munkájában (MNy. XXIV, 271) a jelenségnek majdnem teljes példatárát adja, magyarázatában a cserét tisztán fiziológiai okokkal magyarázza, s ez a *ks* > *sk* csoport (14) vallomása alapján érthető is. MELICH JÁNOS (MNy. X, 194) a *-cska* kicsinyítő képző keletkezését is a *-kcsa* kicsinyítők átvetéséből magyarázza. Mindkét feltevés jogosnak látszik, de még egyesítve sem adják a teljes megoldást. A gyakori átvetés oka nemcsak fiziológiai lehet, hanem a fent említett kategoriális társulás is. *-csa* kicsinyítő képzőnk a nyelvterület legnagyobb részén már nem élő, s ha vannak is még vele képzett alakok, azokat inkább a hagyomány őrzi; segítségével új képzések aligha történnek már. A *-cska* képző ezzel szemben a nyelvterület legnagyobb részén teljesen élő még. Támogatni látszik feltevésünket a *-csál* végű igék *-kcsál* > *-cskál* átvétele is: a *-csál* képző majdnem kiveszett, a *-kál* ma is eleven gyakorító. Ilyesféle törekvést mutat még a következő csoport is, melynek tagjai különböző végzetűekből átvetés segítségével *-ka* végzetűekké lesznek, valószínűleg a *-ka* kicsinyítő és *-kó* változata associatív hatására.

HORGER idézett cikkében összegyűjtötte a jelenség példáinak nagy részét. Anyagát változtatlanul közöljük, legfeljebb egy-két kimaradt irodalmi utalást szúrunk be. Az utalás nélküli esetekre az ő cikke irányadó.

**ablakcsa* > *ablakcska* EtSz. | *ágcsa* > *ácska* EtSz. | **Bakcsa* > *Bacska* hn. | *Barakcsa* > *Baracska* hn. | *Bodrogcsa* > *Bodrocska* EtSz., MNy. XXI, 130, XXII, 217, XXXI, 55 | *Derekcse* > *Derecske* | **enyekcsés* > *enyecskés* | *jazakcsu* > *jazecska* EtSz. | *gyermekcsu* > *gyermecske* | *hákcso* > *hácskó* Nyr. XXII, 407, MNy. VII, 248 | *innekcso* > *innecskő* | *Kékcse* ~ *Kécske* > *Kécske* ~ *Kécske* | **kukukcsa* > *kukucska* Nyr. XVII, 504 | *Mikese* > *Micske* | **pakcsa* > *pacska* | *szökcsu* > *szöcske* | **takcsó* > *tacskó* | **taligcsa* > *talicska* | *Ujlakcsa* > *Ujlacska* | *zakcsó* > *zacskó* Nyr. XXII, 346, SzófSz.

Hozzátehetjük még a következőket:

**Elekcsu* > *Elecske* (EtSz.): az *Elek* személynév származéka, ez lat. *Alexius*-ból (uo.). Vagy a fenti formából vagy egyszerezéssel **Elekecské*-ből.

csikcse > *csöcske* (EtSz. 3. *csi* al.): a *csi* (∩ *csicsa*) állathívóból (uo.).

ëbakcsó (vö. az etimont) > *ebacsó* (Nyr. LXIII, 112): az *ëbag* származéka (uo.).

HORGER példáiból nem vettük fel ezeket: *Rebecska* és *portulácska*. — Ő **Rebekcsa* és **portulácsa* alakokból származtatja, lehet azonban egyszerű képzőcsere a kicsinyítőnek vélt *Rebeka* és *portuláka* alakokból.

Példák az igékben történt átvetésekre:

hágcsál > *hácskál* (MTsz.): a *hág* származéka. — Vö. *hágcsó*.

**kukukcsál* > *kukucskál* (MNy. XXIV, 272) a ném. *guck-guck* átvételének gyakorító képzős alakja (uo.). — Más-kép BEKE: Nyr. LXVI, 58.

**bukcsázik* > *bucskázik* (EtSz.): a *buk-* tö *-s* gyakorító alakjából (uo.). — Más-kép SIMONYI: Nyr. XLV, 76, KOVÁCS MÁRTON: i. h. XLVI, 23.

faragcsál > *faracskál* (EtSz.): a *farag* gyakorítója (uo.). — Vö. HORGER: MNy. XXIV, 272.

2. *-ka* végűvé alakulás hangátvetéssel.

Ez a jelenség sokáig rejtély volt, ma sem tekinthető tisztázottnak: BÁRCZI Szófejtő Szótára még a *bicsak* ∩ *bicska* féle viszonyokat homályosnak mondja. A jelenség oka valószínűleg a *-ka* és *-kó* kicsinyítő képzős szavak osztályába való törekvés. Így alakultak:

csutak (vö. *csatak*, *csuta*, *csutakos*, *csutkos* EtSz.) > *csutka* (vö. *csutkó*, *csutika* uo.): oszm. tör. *čotuk* (SzófSz.).

bicsak (vö. *bicsék*, *bicsok*, *bicskos* EtSz.) > *bicska* (vö. *bicske*, *bicskó* uo.): tör. *byëak* (SzófSz.). — Nem így GOMBOCZ: MNy. III, 66.

puccok (vö. *puccuk*, *pocik*, *puccik*, *kucik*, *kucék*, *kocik* MTsz.) > *puckó* (vö. *kuckó*, *kuszkó* uo.): tót *kucik* (SzófSz.).

**háksa* (vö. *háksó* MTsz.) > *hákska* (vö. *háksó*, *hákskuo* uo.): a *hág* ige származéka. — Vö. *hágcsó*.

laksa (NySz., MTsz.) > *laska* (NySz., MTsz.): oszm. tör. *lakse* vagy tót *lokša* (SzófSz.).

Miksa (CzF., vö. *Mikse* OklSz.) > *Miska*: a *Miklós* (? vagy *Michael*) *-sa* képzős becézője (MNy. X, 194). — Vö. MELICH: MNy. III, 175, ZOLNAI: i. h. XII, 21, PAIS: i. h. 370, TOLNAI: i. h. XXIII, 171.

lecke (NySz.) > *lectio* (SzófSz.); PETZ (MNy. XXIII, 149) szerint a ném. *letzge*-ből.

kukta (vö. *kuhta* OklSz., *kupta* MTsz., *kufta* SzhSz.) > *kutka* (Alszegehy: Magyar drámai emlékek Bessenyeiig 181): cseh-tót *kuchta* (SzófSz.).

verekce (vö. ? *verepce* MTsz.) > *verécke* (vö. *verőcke* uo.) 'kis udvar- v. kertajtó' MTsz.: er. isml.

**rakjó* (vö. az etimont) > *rajkó* (FEST 18): cigány *raklo* (SzófSz.).

Nem tartoznak ide a látszatra nagyon hasonlító, de eredetre egészen különböző olyan esetek, melyekben ugyanez a párhuzam van meg, de az nem hangátvétessel keletkezett, hanem tagjai azonos tőből kétféle önálló képzéssel létrejött, egymástól független alakok, mint: *tüsök* ~ *tüske* MTsz. | *tusok* ~ *tuskó* MTsz. | *murok* ~ *murkó* NySz., MTsz., TÖRÖS 17; vö. még FUF. XXIV, 262, Nyr. LVIII, 105, Melich-Emlék 167 | *csücsök* ~ *csücskő* EtSz. *csücs* al., Nyr. LXII, 114 | *bütyök* ~ *bütykő* EtSz., NyF. LVII, 18, SzegFüz. II, 54 | *sipak* ~ *sipka* MTsz., MNyszet V, 88 | *kupak* ~ ? *kupka* MNyszet V, 87 (*kupka* alak nincs is, az etimo'gia kedvéért gyártotta CzF.). Valószínűleg nem ide tartoznak: *pájka* ~ *pákja* FEST 17, MTsz., Nyr. LXIII, 30, LXVIII, 11 | *nyálka* ~ *nyákra* FEST 18.

Eredete ismeretlen, s így alakulása nem világos ennek:

böksze (EtSz. 1 *biszke* al.) ~ *böszke* (vö. *biszke*, *büszke*, *piszke*, *picke*, *bickéce* uo.): er. isml. — Vö. BEKE: Nyr. LIX, 225, LXII, 24.

3. Más képzőnek vagy gyakoribb szóvégzetnek az osztályába való törekvés.

Ebbe a jelenségkörbe vonható az *-ny* végűvé válás is (18):

Ilyen törekvéseket máshol is láthatunk:

káprál (NySz., vö. *korporál* NySz.) > *káplár*: ném. *kap(o)ral* (SzófSz.). — Vö. KERTÉSZ: Nyr. LXIII, 13, PETZ: MNy. XXIII, 150.

karaj (vö. *karéj*, *karé*, *karjé* MTsz., *karély* NySz.) > *kajár* (MTsz.): szl. *krajó* (SzófSz.). — Vö. FEST 12.

**vincérrél* (vö. az etimont) > *vincéllér* (vö. *vincellér*, *vinclér* NySz.): ném. *winzürle* (SzófSz.). — Vö. DOLW., PETZ: MNy. XXIII, 150.

sügre (MTsz.) > *süger* (vö. *sigér*, *singér*, *süder* MTsz., *sigér*, *sigír* OklSz., *sigér* NySz.): er. isml. (SzófSz.), s így a viszony nem tekinthető tisztázottnak. — Vö. B. Ö.: Nyr. LXI, 123.

Ezek az átvételek valószínűleg az *-ár*, *-ér* képzős szavak hatására alakultak így.

**muskotal* (vö. *muskatal*, *muskota*, *muskotár*, *muskotály* MTsz., *muskatály* KRESZN.) > *muskolat* (MTsz., NyF. X, 20): újn. *muskatellér* (SzófSz.). — Talán az *-at* képzősök hatására.

**bakkeldi* (vö. az etimont és *bakele* EtSz.) > *bakkedli* (uo.): ném. *wachholder* (uo.). — A már kicsinyítőnek érzett *-li* (vö. *sámli*, *hokkelli* stb. MNy. XI, 463) hatására ??

4. *etyepitye*.

Magára áll, de önmagában is csoportot alkot az *etyepitye* szóban történt átvetés. Az ikerszavak egyik osztályának jellegzetessége az, hogy az első tag magánhangzóval, a második labialis mássalhangzóval kezdődő, egyébként egymáshoz többé-kevésbé hasonló szó, pl. *ingó-bingó*. Az *etyepitye* szónak *etyepetye* és *egyepetye* alakváltozata is van (EtSz.). Három származtatása is van: egyik a latin *appetitus*-ból, másik az olasz *appetito*-ból, a harmadik hangfestő tréfás ikerszónak magyarázza. A hangfestés nem teljesen tisztázott fogalom, s így megeafolni aligha lehet, hogy az *etyepetye* szó az éhség vagy étvágy hangulatát akarja érzékeltetni. Kísérletkép azonban megemlíthetjük, hogy a szó lehet az *appetitus* valamely magashangú változatának (pl. középangol *epetite*, ma *apetite* : *epatájt*) átvétele. Ha ez beigazolódnék, a hangátvetést az ikerszavak fent említett csoportjához való alkalmazkodás törekvésével magyarázhatnók.

5. Szónyújtás.

Érdekes, de teljesen megérthető a szónyújtással (vö. GOMBOCZ: MNy. XII, 385) keletkezett alakok viselkedése is. A tőszó hangalakja a nyújtott változatra nem egyszer visszahat, s a nyújtó *r* elemnek szöveg felé vetését eredményezi. Megtörténik ez más, a tőszótól alakjukban túléagosan elütő képzett formákkal is. Hangváltással is járhat: *-ol* > *-ál*, *-öl* > *-él* stb.

A) Szónyújtással keletkezett alakokban:

csuruszol (EtSz. *csuszorál* al.) > *csuszorál* (uo.): nyújtott alak a *csuszol* ~ *csiszol* igéből (GOMBOCZ: MNy. XII, 386). — A *csuszol* hathatott vissza.

csürüszköl (EtSz. *csöszkörél* al.) > *csöszkörél* (uo.): a **csüszköl* (< *csiszol*; vö. *csiszkol*) nyújtott-alakja (MNy. XII, 386). — Az alapige visszahatott.

birizgál (vö. *birizgél* EtSz.) > *bizirgál* (uo.): a *bizgál* nyújtott alakja (SzófSz.). Ez hatott vissza. — Vö. MNy. XII, 386.

firicsékel (vö. *firicskel*, *firicskél* EtSz.) > *ficsérékél* (vö. *ficsirikel*, *fityirikel* uo.): hangutánzónak magyarázza EtSz. A *fecseg* családjába tartozik, s egy **ficsékel* formából lett *firicsékel*, majd az alapszó hatására *ficsérékél*.

csaritáz (EtSz.) > *csataráz* (vö. *csatarász*, *csatáz* EtSz.): az EtSz. hangfestőnek magyarázza. A *csatáz* alakból nyújtással lehetett **csaratáz* (vö. *csaritáz*), majd a fent vázolt módon *csataráz*. — Vö. VISKI: Nyr. XLVI, 292.

B) Más képzett alakokban:

hajgicsáló (vö. *hajgicsál* MTsz.) > *hajgálicsó* (uo.): a *hajgál* (NySz.) származéka (talán képzőcserével) a *hajgicsál*

(vö. *rágicsál*), s ugyancsak a *hajgál* hatására történt az átvetés is.

zurubol (vö. *zurbol*, *zürböl*, *zurbotol* MTsz., *zurbol* NySz., *zurbuló* OklSz. *vajzurbuló* al., *zurbékol*. *zurbitol* Nyr. XXXIX, 304) > *zuborol* (MTsz.): a *zúr* ige származéka (részben helytelenül SCHUCHARDT: Nyr. XXIX, 58, 63). A *zurubol* alakból talán a *zubog* és családja hatására lett *zuborol*. — Vö. MÉSZÖLY: MNy. XI, 15.

koszpítol (vö. *kozbitol*, *kuzbitol*, *koszmitál*, *köszpítél*, *kuszpol*, *kosztat* MTsz.) > *kopisztol* (uo.): eredetére vonatkozó irodalmat nem találunk. Mivel jelentése 'koptat', gondolhatnánk arra, hogy az átvetés is a *koptat* ige hatására történt.

Azt, hogy ezek a megfelelések kétirányú, egymástól független képzések, meglehetősen nehéz lenne igazolni.

IX. Hibásan a hangátvetés körébe vont esetek.

Ebbe az osztályba tulajdonképen nem is hangátvetések tartoznak. Azokat az eseteket soroljuk itt fel, melyeket az eddigi kutatók valamely módszertani hibából kifolyólag jelöltek meg így. A példákat az egyes módszertani tévedés-típusok szerint osztályoztuk. Az egyes osztályok vagy csoportok végén már közöltük az abba az osztályba sorolt, de nem hiteles példákat (pl. 22, 44); itt természetesen nem soroljuk fel ezeket újból, legfeljebb néhol utalunk rájuk.

1. Adatok hiányában elvetendőik.

eszkápa > *eszpáka* (FEST 9): *eszkápa* adat nincs, *eszpáka* egyetlen egyszer fordul elő Nyr. VII, 353, itt is minden hivatkozás nélkül.

Golgota > *Gogolta* (MNyszet V, 87): adatot nem találtunk rá.

2. Az átvetés nem a magyarban történt.

barjám < tör. *bajram* (FEST 17): a magyar alak szláv közvetítéssel jött át: vö. szerb *barjam* (EtSz.).

Zábrág > *Zágráb* (FEST 9): az átvetés valószínűleg nem a magyarban történt. — Vö. MELICH: NyK. XXXIX, 35, PAIS, Magyar Anonymus és ScriptRerHung. I, 88, MIKOS: MNy. XXXI, 299.

3. Hibás szófejtésekben feltett átvetések.

mafla < ném. *maulaffe* (Nyr. XXIII, 275); a származtatást elveti és a német *moffel*, *muffel* szót vonja ide

MELICH: Nyr. XXIII, 416, XXIV, 346; egyiket sem fogadja el SzófSz.

csalamádé < **csadajmálé*: CzF., elfogadja FEST; EtSz. és SzófSz. a származtatást elveti.

Bregenzia > *Bergengócia* (Nyr. XV, 150); elveti EtSz.; JUHÁSZ: MNy. XXXVII, 343 a *Bereg* és *Ung* megyék összetételéből alakultnak magyarázza.

rezsnyice (vö. *rozsnyica*, *rözsnyice* MTsz., R. *rosnicza*, *resznicza* MNy. X, 370) < *zsernyice* (vö. az etimont): szl. *žernice* (SLEL., elfogadja FEST 13): a származtatás valószínűleg helytelen. — Vö. SZARVAS: Nyr. XI, 416.

észfek < **éfszek* (vö. *évszak* EtSz.); a származtatást elveti és a szót az *ez* 'közép' és *fek* 'fekvés' szavak elhomályosult összetételének magyarázza JUHÁSZ: MNy. XXXVII, 101—3.

4. Népetimológiák szülte átvetések.

választás > *változás* (így MNy. III, 332): különálló szavak.

vakmerő > *makverő* (Nyr. V, 17). — Vö. FEST 28.

anekdota > *agdenóta* (Nyr. XXVII, 497).

tetszhalott > *cetthalott* (NyF. XLVIII, 17, vö. *cethal* MTsz.).

seggbe rúg > *regbe súg* (NyF. X, 20): eufémisztikus célzatú átvetés.

varacskos (vö. *varackos*, *varancs*, *varancsagos*, *varancskos*, *varancsokos* stb. MTsz.) > *vakarcsos* (FEST 12): az egyetlen adat népetimológia lehet.

vakarcs > *kavarcs* (Nyr. II, 21). — Vö. FEST 28, LACZKÓ: Nyr. XXXVI, 359, BEKE: i. h. LVIII, 51, LXII, 115.

kinyomoz > *kimonyoz* (MTsz.): valószínűleg tréfás szójáték a N. *mony* 'tojás' szóval.

5. Analógia (contaminatio ?) útján keletkezett átvetések.

gyarapít (vö. *gyarapodik*) > *gyaporít* (vö. *gyapordik* MTsz., *gyparodik* RADVÁNYI): átvetésnek veszi JACOBI (Nyr. XVIII, 362); elveti és a *szaporít* mintájára keletkezettnek állítja BALASSA IVÁN (MNy. XXXVII, 187). — Vö. SzófSz.

továbbad > *továdbb* (MTsz.): a *tovább* középfokának továbbképzése; a középfokjelölő funkció érzése idézte fel az átvétést.

6. Játszi alakítás, nem átvetés.

csillapít > *csiklapít* (vö. *csiplagit* EtSz.): már FEST (27) sem veszi hangátvetés-számba.

7. Sajtóhibából eredő átvetések:

fulák ~ *fukla* (FEST 12): sajtóhibának veszi EtSz.

Zelepchen ~ *Zepelchen* (MNY. XV, 105): a közlő elírásnak tartja.

feredik ~ *federik* (MTsz.): sajtóhiba; igazítása Nyr. XXXI, 203 és MNY. XI, 396.

ekhó ~ *kehó* (EtSz.): sajtóhibának veszik (uo.). — Vö. mégis *iglice, ihlet, irt* (37).

8. Kétirányú fejlődés.

eslejtes ~ *selejtes* (Nyr. XXI, 368): R. *slejt* < ném. *schlecht* (SzófSz.); két külön feloldási forma, nem átvetés (így HORGER: MNY. XVII, 78, 83).

berkénye ~ *beréknye* (TÖRÖS 17): szl. *brekynja* (EtSz., SzófSz.). Van *berekenye, berekinye* alak is, vagyis egyszer egyik, másszor a másik *ë* esett ki.

Kodorszó ~ *Kotrocó* (MNY. VIII, 399): *Kadar* szn. és *aszó* összetétele; nem átvetés (vö. PAIS: i. h.), inkább kétféle hangkilökés: egyik esetben az *aszó*, másikkban a személynév képzete volt uralkodó, s azt védte a nyelvérzék.

hódol ~ *holden* (ném.; vö. *holdol* SzófSz.): az *l* átvetését teszi fel FEST 18; valószínűbb, hogy az első szótagbeli *l* a magánhangzó megnyújtása után kiesett, s a szóvégi *l* magyar képző.

9. Két önálló képzés.

Ide tartoznak a *-ka* csoport végén felsoroltak is (44).

szegély ~ *szegje* (Nyr. XV, 67): egymástól függetlenül alakultak (BEKE: NÉNY. V, 118). — Vö. BEKE: Nyr. LX, 139.

sárga ~ *sárig* (Nyr. V, 17): PAIS (MNYTK. L, 20) szerint két külön török, HORGER (NNYV. I, 340 kk.) szerint két külön magyar előzményre mennek vissza.

ismét ~ *esént* (NyF. XX, 39): van *esmént* forma is (NySz., MTsz.), tehát nem a nasalis átvetéséről van szó.

eredj ~ *ergye* (Nyr. XV, 67): az EtSz. szerint *ergye* az *eregy* el-ből rövidült.

csiripcsip ~ *csipcsarap* (EtSz. *cserepcsik* al.): BÁTKV (MNY. XXXII, 194) szerint egyik a *csip* szó nyújtott alakjának továbbképzése, másik egy *csirip-csalap* ikerszó rövidült alakja.

10. Két különálló szó egybevonása.

világos ~ *vigályos* (FEST 12): a szónak van *higályos, rigályos* alakja is, a *világos*-ból való származtatás valószínűtlen. — Vö. SIMONYI: Nyr. VII, 349, HALÁSZ: i. h. VIII, 343.

vedlik ~ *verdik* (FEST 18): az első a *vet* származéka (SzófSz.), a másik a *ver* visszaható alakja (SIMONYI: NyK. XVI, 242). — Vö. EKKER: Nyr. XXVII, 164.

giberes ~ *gérbics* (FEST 27): a *gérbics* a *görbe* származéka lehet (Nyr. XXXVI, 461), a *giberes* er. isml., de *giberenyúz* változata (MTsz.) a két szó egybetartozását valószínűtlené teszi.

töngöri ~ *göndöri* (FEST 9): a két szó egybevonását semmi sem indokolja.

tüsző ~ *szütyő* (FEST 17): a *tüsző* er. isml. (SzófSz.), a *szütyő*-t BEKE (NyK. L, 46) a *fütyő* szóval kapcsolja egybe. — Vö. BÉLTEKY: Nyr. XX, 535, BEKE: i. h. LXVI, 49.

rög ~ *gör* (Nyr. XXVI, 370): a *rög* fgr. er., vö. f. *runko* (SzófSz.); a *gör* talán a *göröngy* (< szl. *grad*) szóból való elvonás.

nyaviga ~ *vanyiga* (NyF. X, 20): az első a *nyifka* változata lehet, s akkor a *nyáv[ff]og* (MTsz.) családjához vonható; a *vanyiga* a *ványol* ige családjába tartozik (vö. PAIS: MNy. XXXIV, 239).

mosolyog ~ *somolyog* (MNy. XXX, 194, Nyr. XVIII, 458): a *mosolyog* fgr. er. (SzófSz.); a *somolyog* FEST 28 szerint a német *smollen* átvétele; GYEPES 14 szerint a *somolyog* tudatos alkotás (?). — Vö. Nyr. XVIII, 458, XXXVII, 280, 465, NyK. XXIV, 341.

zónát ~ *zódán* (Nyr. IX, 164): *zónát* jelentése 'zavaros' (MTsz.), *zódán* 'mosószóda'; egybetartozásuk kétséges.

kölyű ~ *lükő* (RMKT. III. 1:8) (elfogadja FEST): a *kölyű* a csuv. *kilje* mása (SzófSz.); a *lükő* a *lök* (R. *lük*) ige igeneve (PAIS: MNy. XVIII, 33). — Vö. BÁTKY: MNy. XXIII, 218.

husáng ~ *suháng* (FEST 11): a *suhog* tövéből magyarázza SzófSz. is; valószínűbb, hogy két egymástól független hangutánzó.

gennyes ~ *enyekös* (HALLER 14): elveti EtSz.

dorbézol ~ *bordélyoz* (FEST 9): elveti EtSz.

csuppan ~ *poccsan* (FEST 13): elveti EtSz. *csubog* al.

pult ~ *puđli* (FEST 18): első a német *pult* átvétele (Nyr. III, 34); a másik a bajor *budl*-ből (MELICH: Nyr. XXIV, 355, DOLw.).

motoszkál ~ *maszatkál* (INCZEFI): valószínűleg két különálló szó.

kasornya ~ *karosnya* (FEST 12): a *kasornya* az orosz *košarja*-ból (SIEL.); *karosnya* szláv **krošnja*-ból (MELICH: MNy. XXVIII, 244). — Vö. PFITZNER: MNy. XXI, 61.

dombéroz ~ *dorbézol* (FEST 12): mindkettő eredetét ismeretlennek jelzi, az átvetés feltevését azonban helytelennek tartja EtSz. Megfejtési kísérlet < ol. *bombare* (Nyr. XLV, 131). Valószínűtlen. — Az EtSz. a szóra a következő adatokat ismeri: *dombéroz*, *dombíroz*, *dimbéroz*, *dombérol*, *dombéroló*, *dimbérkodik*. Hangtani úton, vagy esetleg képzőcserével, mindegyik

változat megmagyarázható a *dombéroz* formából. Ide vonhatjuk a *tompéráz* (MTsz., NyF. IV, 50) szót is, mely képzőcserével keletkezhetett eredetibb **tompéroz* alakból (vö. 45). A **tompéroz* és *dombéroz* ugyanazt a megfelelést mutatja, mint *top* és *dob* (EtSz.) | *tomp* (NySz., vö. *tompör*) és *domb* (PAIS DEZSŐ 1942—1943. I. félévi egyetemi előadásaiából) | *bátok* és *bádóg* (39). A *top* ~ *dob* alakpár egy *tob* (EtSz.) forma kétféle assimilatiojából ered; elsőbbségét a vogul *tämp -mp*-je bizonyítja, melynek a magyarban *-b* felel meg (vö. NyH.⁷ 42). A *tomp* és *domb* finnugor megfelelői is **tomb* formára utalnak (uo. 142), a *bátok* és *bádóg*, mint említettük (39), régebbi *bátóg* vagy *bádók* változatai. Ezek alapján feltehetünk egy **tombéroz* alakot, melynek jelentése 'ugrál, dobog → lármásan mulat, duhajkodik, tivornyáz, dözsol'. Az *-éroz* végzetet képzőnek fogva fel (vö. *lumpléroz* NyF. XLVIII, 20, 64 | *mulatéroz* Szentgál, LÖRINCZE LAJOS közlése | *dorombéroz* EtSz.) a megmaradó *tomb-* tő aligha lehet más, mint a R. *tomb* 'ugrál' ige (NySz), s ennek mai *tombol* alakja úgy viszonylik a **tombéroz*-hoz, mint az előbbiekhöz *lumpol*, *dorombol*. A *dombéroz* címszónál már CzF. is utal a *tombol* ~ *dombol* ige-párra. A *dombéroz* tehát valóban nem a *dorbézol* átvett alakja, hanem *tompéráz* változatával együtt a *tombol* szó családjának tagja. — Vö. ROMANISTA: Nyr. XLV, 131.

X. A gyermeknyelv vallomása.

Adatainkat eddig legnagyobb részét a régiségből és a népnyelvből vettük. Az irodalmi nyelv nem jó terület a hangátvetéseket kutató számára, mert a ma már nagyon is széleskörű írásbeliség a szó hangalakját ejtési nehézségek ellenére is megőrzi. Irodalmi nyelvünkben, s ezen keresztül köznyelvi kiejtésünkben is, a nyelv alkatába egyáltalában nem illő, minden fiziológiai könnyebbséget mellőző hangkapcsolatok is meghonosodnak már. A helytelenül felújított *ihlet* szó (SzófSz.) a mai köznyelvben élő elem, a benne levő *h* + mássalhangzó kapcsolat pedig minden fiziológiai nehézsége ellenére sem oldható fel, mert a szó hangtestét az írás rögzítette. Átvetések csak az ilyenfajta korlátoktól mentes régi és népnyelvben történnek.

Az átvetésnek azonban van még egy nagy lehetőségi területe, a gyermeknyelv, melyben az itt felsorolt esetek mindegyikére találhatnánk példát. A gyermeknyelv irodalma (vö. VIKTOR GABRIELLA, A gyermek nyelve. Nagyvárad, 1917. 80—1) itthon is, külföldön is elég nagy, s benne a hangátvetésre is sok példa található. Dolgozatunk első osztályának első csoportja pl. a következő példákkal van képviselve benne: *lába* > *bála* (NyK. XXIII, 67) | *kalap* > *pala* (uo. 66) | *leves* > *beles* (uo. 66) | *cipő* > *picő* (uo. 66) | *harapott* > *haratop* (Nyr. LVIII, 63) | *télikabát* > *télibakát* (NyF. XXII, 22). — Mindegyik

példa elméletünket látszik igazolni: illabialis szó szóközépi *P*-je szószélre törekszik (vö. 7). — Miért nem foglalkoztunk hát mégsem a gyermeknyelvvvel?

1. A gyermeknyelvi átvetések legnagyobb része nem etimológikus értékű, vagyis nem állandósuló jelenség, inkább csak nyelvbotlásként hat, s hamarosan eltűnik a használatból. Vanak nyelvbotlásból eredő átvetések a nényelvben is, ezek azonban botlás-jellegükben is a „pattern“-be való illeszkedés törekvését szolgálják.

2. T. i. a hangátvetésre a mindenkori könnyebbség keresése jellemző, vagyis az adott artikulációs bázis begyakoroltságához való alkalmazkodás törekvése. A gyermeknél éppen ez a begyakoroltság hiányzik, s ez elveszi az átvetés helyhez köthetőségét is. A gyermek nyelvbotlásai nem az artikulációs bázis szokás szülte megtévedései, nem a magyar könnyebb ejtésre jellemző jelenségek, hanem egy egészen más könnyebbségi rendszer szerint történt esetek. A jelenség semmiféle nyelvhez nincs kötve, s így a gyermeknyelvi hangátvetéseket csak nemzetközi viszonylatban érdemes kidolgozni.

Áttekintés.

A dolgozat főbb eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze:

A hangátvetést az a törekvés hozza létre, hogy a szót a nyelv alkatának megfelelőbbé formáljuk. Két típusa van: 1. a könnyebben ejthető hangkapcsolatok elérésére, 2. nehezen ejthető hangkapcsolatok feloldására való törekvés. A fiziológiai könnyebbség, vagyis az artikuláció megkönnyebbülése sok esetben határozottan kimutatható; az azonban a független átvetések minden egyes esetében világos, hogy az artikuláció nehezebb nem lett, vagyis a közömbös példák mellettünk nem, de ellenünk sem bizonyítanak. A hangzóssághoz (GOMBOCZ: ÖM. II, 47) hasonlóan könnyebb ejthetőségi sort mégsem lehet felállítani, mert ez mindenkor a fonetikai helyzettől függ: a *t* pl. palatalis szóban szóközépre, velarisban szószélre törekszik, vagyis palatalis magánhangzók közt a *k*-nál könnyebben, velarisok közt nehezebben ejthető (10).

FESznek a bevezetésben (3) idézett tiltakozásával szemben tehát a független hangátvetés okaként felhozottak közül — mai tudásunk szerint legalábbis — a könnyebb artikulációra való törekvés elméletét tarthatjuk legvalószínűbbnek.

S Z Ó - É S T A R G Y M U T A T Ó.

(A fontosabb szavak, változatok, jelenségek és csoportok jegyzéke.)

<p>abajdoc 18
 ablaeska 42
 adzig 16
 affrikáta 12, 13,
 15
 ágcsa 42
 Ahmat 33
 ajang 41
 álaaffrikáta 14
 alkermes 24
 álmos 31
 ámolyog 19
 anajog 41
 anekdóta 47
 ánsológ 23
 ányolog 19
 arany(os) 27
 árboc 31
 árkelmes 24
 assimilatio 39,
 50
 asszony 17
 aszu 17
 Átány 19
 atlasz 12
 Atyán 19
 babonc 23
 babrál 31
 Bacska 42
 bádog[k] 39, 50
 bagdad(oz) 7
 bagoncos 8
 bagones 23
 bakacs 8
 bákány 39
 bakkedli 44
 bakóca 8
 baksaméta 14
 halogács 9
 bambóc 23
 bangita 22
 bangócs 23
 bankrót 37, 39</p> | <p>barack 15
 Baracska 42
 baralintos 8
 barjám 46
 batka 13
 bebzonár 16
 Bednek 21
 Bendek 21
 Benedek 41
 Benjamin 23
 Berecki 15
 Bergengócia 47
 berkenye 37, 48
 bernyákol 9
 Berzence 9
 beteg[k] 39
 bezdvár 16
 bibirtél 31
 bicaklik 8
 bicertes 8
 bicsak 43
 bicsaklik 11
 bicska 43
 bikacsol 11
 bilinkel 9
 binsalkodik 8
 binsók 8
 bindruska 36
 bingyeredik 9
 birbitél 31
 birizgá[él] 45
 biszke 44
 bivaly 18
 bizsereg 9
 blizina 37
 Bodrogsza 42
 bodza 16
 bonc 10
 bong 10
 Bonyhád 33
 bordélyoz 49
 borsó 35
 bozja 17</p> | <p>bődön 7
 böge 9
 bögre 7, 31
 böncső 9
 böncsölget 9
 bncskázik 43
 budzogány 16
 buga 7
 but(y)or 16
 buzogány 16
 bürök 30
 Bűrükci 15
 büskendel 14
 bütykő 44
 bütyök 44
 e categorialis
 társulás 41
 cemere 27
 cempel 8
 cepe 8
 cibaklik 8
 cibertes 8
 ciher 34
 cirhe 34
 cirme 27
 comb 10
 compóka 9
 cölönk 12
 cöpekes 12
 -csa kicsinyítő
 42
 csabajkos 18
 csabaüröm 30
 esahoj 34
 esajbókos 18
 esajhos 34
 esajvadék 18
 csaknem 23
 esalamádé 47
 csalán 28
 esalinkázik 23
 esalníkoz 23
 esanál 28</p> |
|--|--|--|

- csaritáz 45
 esatakos 12
 esataráz 45
 csavar 8
 esekély 11
 esekörtes 11
 esenevész 41
 eserepcsik 8, 27, 48
 esevejde 18
 esikcse 43
 esikó 12
 csillapít 47
 csimbók 8
 csimpajkodik 8
 csiperke 8
 csipke 8
 csiripesip[k] 27, 48
 csízió 40
 csokány 11
 csokoládé 11
 -csol gyakorító
 42
 csoportba nem
 oszthatók 41
 csorda 36
 csög 11
 csömbő 9
 csömbölyget 9
 esöntörge 12
 csörcsöny 30
 csöszkőrél 45
 csuppan 49
 csurdé 31
 esuruszol 45
 esuszorál 45
 esutak 12, 43
 esutka[ó] 12, 43
 esücsök 44
 esürüszköl 45
 danciaderium 23
 Demjén 19
 Demény 19
 Derecske 42
 dny jelölése 22
 dohlik 32
 doktor 13
 dóka 39
 domb 50
 dombéroz 49
 Domján 19
 Domány 19
 dorbézol 49
 dorombéroz 50
 dőbön 7
 dőhöm[ny]e 33
 dőme 33
 dömhec 33
 dunyha 33
 egyene 20
 ekhó 48
 Elecske 42
 elegyít 27
 eleven 27
 elme 31
 elvonás 1
 enyecskés 42
 enyeges 42, 49
 Enyere 27
 enyhít 33
 érde(l)mes 30
 eredj 48
 Erenye 27
 ereszkedik 39
 ergye 48
 erszény 35
 eslejtés 48
 észfek 47
 eszrény 35
 eszterha 36, 37
 esztováta 41
 etimologikus
 értékű átve-
 tés 51
 etyepel[tye] 45
 evedz 16
 facsar 8
 familia 28
 farugcsál 43
 fazecska 42
 fekete 11
 feleser 24
 félemlik 30
 felhére 25
 felhő 33
 fenterég 10, 23
 fenterő 28
 feredik 48
 ferhéc 25
 ferteng 31
 fetreng 23, 31
 ficsérékel 45
 fircsével 45
 flanell 26
 fláner 26
 flastrom 24
 Floris 24
 folyóka 16
 forspont 37
 főkötő 11
 Fruolyis 24
 fukar 9
 fulá(n)k 48
 fürdik 48
 gabalyít 9
 gabbadoz 7
 gadnár 22
 galbács 9
 galyabít 9
 ganarát 28
 gantár 22
 Garibaldi 25
 gavallér 9
 gémberedik 9
 gennyes 49
 gérbics 49
 giberes 49
 gilice 37
 Glória 24
 Golgota 46
 golyóbis 20
 gomb 10
 göb 7
 göbe 9
 göcs 11
 göcsörtös 11
 gölödény 26
 gör(ös) 49
 gözsörödik 41
 gránát 28
 Gruólyia 24
 guba 7
 gubancos 8
 gugzsol 14
 guzsorodik 41
 gübe 9
 gyapor 9
 gyarapít 47
 gyermeknyelv
 50
 gyomor 30
 gyönyörű 29
 gyülevész 27
 h + mással-
 hangzó 32
 hágsál 43
 hágsó 42
 hajgálicsó 45
 hajgicsáló 45
 hamarébb 29

- hangfestés 45
 hangvesztőtő 36
 háska 43
 hebetel 39
 hegedű 10
 heped[tl]el 39
 higviric 42
 hilet 37
 hódol 48
 hosszú 17
 hozzá 17
 husáng 49
 idzani 16
 iglice 37
 ihlet 37, 50
 ikerszavak 45
 imer 30
 impura 4, 6
 influenza 37
 inneskő 42
 intelligencia 26
 irt 37
 ismét 48
 j á t v e t é s e 17
 jelent 30
 jonh 33
 -ka végűvé alakulás 43
 kabóca 8
 kágyula 19
 kaholy 34
 kala(j)uz 18
 kalangya 22
 kalarábé 25
 kaláris 25
 kalauz 18
 kaloda 26
 kályha 34
 kanál 29
 kanális 29
 kandalló 23
 kanyaró 27
 kanyarodik 29
 káplár 44
 karabély 25
 karaj 44
 karalábé 25
 karamodik 29
 karmanádli 29
 karmizsál 15
 kasornya 49
 kavacs 8
 kavacs 47
 -kes- > -csk- csere 42
 kebel 8
 Kecske, Kécske 42
 kehely 34
 kehó 48
 kenyér 29
 képzőosztályváltás 44
 kereláj 24
 kerepszik 8
 keresztény 19
 keresztyén 19
 kerevet 27
 kernyel 24
 kétféle hasonulás 39, 50
 Kilényi 19
 Killyén 19
 Klára 24
 klastrom 24
 klistér 24
 kocsány 11
 kocsó 12
 Kodorzo 48
 kohnya 33
 kolompár 29
 kolompér 26
 kolonc 12
 komp 10
 komplár 29
 kompostor 19
 konyha 33
 kopisztol 46
 koresolya 11, 24, 39
 korlát 26
 korona 28
 koszpitol 46
 kottlász 10
 kotnyeles 20
 kotorász 10
 Kotrocó 48
 kölönc 12
 kölyü 49
 köp 7
 köpcös 12
 köphengyi 7
 kömörödik 27
 körmend 27
 Krályi 24
 kristély 24
 krobátli 36
 krumpli 26
 kuckó 43
 kuglóf 39
 kukta 43
 kukucska 42
 kukucskal 43
 kunyhó 33
 kupak 44
 kürt 11
 kvádring 31
 labialis-illabialis illeszkedés 6
 labirint 8
 lagymatag 22
 laksa 43
 lapály 8
 laska 43
 lasponya 29, 38
 lazsnakol 28
 lebenkél 9
 lebzsel 14
 lecke 43
 lednek 21
 lélekzet 15
 Lénárt 23
 lendek 21
 lengeteg 22
 léra 25
 Léránt 23
 leremberger 25
 lélni 26
 léra 25
 licel 16
 lidérc 41
 lipsa 14
 liquidák 24
 lisztel 16
 lomha 33
 lónárt 23
 lóra 26
 Lóránt 26
 lóránt 23
 lumpléroz 50
 lutri 25
 lükő 49
 madzag 16
 mafla 46
 magyar 27
 majoránna 18
 makverő 47
 malter 24
 mámor(os) 33

- marad 30
 mássalhangzó-
 torlóadás 35
 maszatkál 49
 mazsola 27
 mecsevész 41
 megbicsakol 11
 mehly 33
 Mehmet 33
 Mehna 33
 melhy 33
 Memhet 33
 menyegző 15
 Menyhe 33
 mező 16
 Micske(e) 14, 42
 Miksa 43
 Miska 43
 mocsok 41
 morzsalék 35
 morzsol 35
 mosolyog 49
 Moszkva 15
 motoszkál 49
 mulatóroz 50
 murok 44
 muskotály 44
 nadrág 20
 nasalisok 20
 naslagol 28
 naspolya 19, 29, 38
 negédes 11
 nehéz kapso-
 latok felol-
 dása 32
 nemhangátve-
 tés 46
 nospolya 19
 nőromberger 25
 nőstény 20
 nőtevény 41
 nyálka 44
 nyaviga 49
 nyelvállás-
 csere 40
 nyervog 9
 nyörszög 35
 nyöszörög 35
 obsit(os) 14
 orbánc(os) 31
 ordosics 31
 Orlik 26
 otrokoes 11
 ösztöke 11
 övez(d) 16
 pacsit 12
 pacska 42
 padlan 21
 padmaly 19, 21
 pákja 44
 palacsinta 23
 palatalisatio
 18, 38
 palato-velaris
 illeszkedés 10
 pandal(y) 19, 21
 pangyal 19
 pántlika 37
 parázló 27
 paskaméta 14
 patacs 12
 patécs 12
 patics 12
 pattantyús 20
 Pattyantús 20
 pazarol 27
 peesét 12
 pehely 34
 pekmez 39
 pele 34
 pelengér 26
 pelengye 28
 1 pelyeh 34
 2 pelyeh 34
 pencil 8
 penész(l) 28
 pessed 7
 Pestény 19
 Pestyén 19
 pesze 8
 peszmeg[k] 39
 petróleum 25
 pilis 36
 pipacs 12
 piskole 37
 pisle 36
 poccsan 49
 polgár(i) iskola 24
 poncóka 9
 pongyola 28
 ponk 10
 ponkoston 10
 porhanyó 28
 porkoláb 26
 portulá(es)ka 43
 poshad 7
 pótol 7
 potyulka 27
 pödör 39
 1 pöhöly 34
 2 pöhöly 34
 pök 7
 pökheni 7
 Pöstyén 19
 próbálni 36
 processio 40
 pucér 7
 pucok 43
 pudli 49
 pult 49
 pulutya 27
 putri 10
 püspök 7
 rajkó 44
 Rebe(cs)ka 43
 recept 7
 Rednek 21
 regbe sűg 47
 rekszíroz 15
 rekvirál 41
 relemberger 25
 Rendeck 21
 renyhe 33
 réshangok 13
 resp[v]jed 15
 reszkíroz 15
 részleges átve-
 tés 38
 retesz 12
 revolver 25
 rezsnyice 47
 rigli 25
 rivaszt 9
 róla 25
 Roland 26
 romzsál 35
 rög 49
 rögtön 13
 -rS- feloldása 34
 Rudolf 25
 rula 26
 rura 26
 rutli 25
 sanyarú 29
 sárga 48
 sárig 48
 Sebestény 18
 Sebestyén 18
 selejtes 48

- selmék 30
 selming 30
 Semjén 19
 semling 30
 sep(pled) 7
 Serestély 25
 sifonér 8
 Siks 14
 Silester 25
 Simény 19
 sipka 13, 44
 Sisk 14
 slingel 36
 somolyog 49
 sorompó 1
 sörélesztő 25
 subick 15
 suháng 49
 suviksz 15
 sügér 44
 Szabács 40
 Szaniszló 29
 szarándok 21
 szárcsa 40
 szattyán 34
 szeeska 40
 szédeleg 12
 szegély 48
 Szelendek 21
 szelindek 21
 szepe 8
 szerha 36, 37
 szikra 37
 szirony 30
 szityor 30
 szivalica 27
 Szluha 36
 szólamlík 31
 szolga 37
 szónyújtás 45
 szószéli hely-
 zet 6, 29
 szotolya 20
 szöcske 42
 szövétnek 21
 szütyő 49
 szr feloldása 34
 taesakos 12
 tacsókó 42
- Taksony 14
 tanorok 28
 tarack 15
 Tarány 20
 tarisznya 35
 társjog 20
 Tarján 20
 taronok 28
 társulások át-
 vetés 41
 Taskony 14
 tegnapi 40
 teher 33
 ténfereg 10
 tenyér 29
 térdel 37
 térdepel 38, 40
 Terény 20
 Terestyén 18
 térgyel 37
 Terjén 20
 tesped 15
 tetszhalott 47
 tny jelölése 22
 tohonya 32
 toga 39
 toklász 10
 tolvaj 30
 tomp 50
 tompéráz 50
 tompor 29, 50
 tonyhó 32
 tornuk 28
 torompó 29
 tor(z)sa 35
 tortyog 36
 továbbad 47
 tömjén 19
 tönösöreg 12
 tőp(ö)re 31
 törpe 31
 törvény 4
 trotyog 36
 tucát 13
 tuskó 44
 túl(ö)k 11
 túske 44
 túsök 44
 túsöz 49
- ugrik 31
 Ujlacska 42
 Ulrik 26
 ürom 30
 vakarcs 47
 vakmerő 47
 varacskos 47
 vedlik 49
 vehely 34
 vehem 34
 Velperét 25
 velyhe 34
 vemhes 34
 vendég 23
 verécke 44
 vernyog 9
 Verpelét 25
 viasz(k) 15
 vigályos 48
 viksz(ol) 15
 világos 48
 Villány 19
 vincellér 44
 viola 18
 virraszt 9
 vissza 17
 vizsga 14
 Zábrág 46
 zacskó 42
 Zágráb 46
 zarándok 21
 zárhangok 6
 zárhang + ho-
 morgán nasa-
 lis 20, 23
 zászpa 39
 Zelepchen 48
 Zepelchen 48
 Zerbeneche 9
 zónát 49
 zöngé átvétele
 39
 zuborol 46
 zurubol 46
 zsarát(nok) 21
 zsemlye 30
 zsiborog 9
 zsurmalík 35

DEME LÁSZLÓ,

A kiadásért felelős: Deme László.